

DELOVANJE IVANA MOLKA PO ODHODU IZ UREDNIŠTVA »PROSVETE« IN NASTANEK ODBORA DEMOKRATIČNE AKCIJE TER »SVOBODNE BESEDE«

THE WORK OF IVAN MOLEK AFTER HIS RESIGN FROM THE EDITORIAL POST AT »PROSVETA« AND THE FOUNDING OF THE COMMITTEE FOR DEMOCRATIC ACTION

The paper presents the work of American Slovene politician and editor Ivan Molek from 1944 to 1950. When in 1943 Molek's political views against Yugoslav liberation movement were not in agreement with the policy of the Slovene National Benefit Society, he came into conflict with the members of the Supreme board of the Society and in 1944 he resigned from his post at Prosveta, the gazette published by the SNPJ. After his withdrawal from Prosveta, Molek only occasionally contributed to the daily. In 1946 he protested to the thirteenth regular convention of the SNPJ against the decision that the Supreme board made in February 1944. Molek appeared in public again in 1948 when he, John Langerholc and Charles Pogorelec established a Committee for Democratic Action and issued a Declaration and a Program. They identified themselves as Slovene American democratic socialists and the bearers of the new social-democratic movement among the Slovene Americans. In January 1949 the Committee published the first issue of the monthly called Svobodna beseda. According to Molek, the Committee achieved its goal; the Slovene National Benefit Society did not continue to support Slovene American National Council. When in 1950 the monthly discontinued Molek withdrew to private life.

Keywords: Slovenes, emigration, organizations, press

Prispevek predstavlja javno delovanje ameriško-slovenskega politika in časnikarja Ivana Molka v obdobju od leta 1944 do 1950. Molek se je s svojim političnim stališčem o jugoslovanskem partizanskem gibanju leta 1943 začel razhajati z vodstvom Slovenske narodne podporne jednote in prišel v opozicijo nasproti glavnemu odboru SNPJ. Zaradi tega je februarja 1944 podal odpoved z mesta glavnega urednika enotnega glasila »Prosvete«. Po odhodu iz uredništva je začasnó prenehal javno delovati, v »Prosveto« pa je dopisoval le še občasno. Ob tem je na urad SNPJ in na delegate 13. konvencije SNPJ naslovil pritožbo zoper sklep glavnega odbora SNPJ iz leta 1944. Avgusta 1948 je z Johnom Langerholcem in s Charlesom Pogorelcem pripravil in razposlal Izjavo in program, s katerim se je trojica, ki se je poimenovala Odbor demokratične akcije, predstavila kot skupina demokratičnih socialistov in nosilcev novega socialdemokratskega gibanja med ameriškimi Slovenci. Odbor je leta 1949 začel izdajati lastno glasilo, mesečnik »Svobodna beseda«. Kljub kratkemu delovanju odbora je Molek menil, da je ta dosegel zastavljene cilje, in sicer, da je SNPJ prenehala podpirati Slovenski ameriški narodni svet. Po letu 1950, ko je odbor prenehal delovati, je tudi Molek končal svoje javno delovanje.

Ključne besede: ZDA, Slovenci, emigracija, organizacije, tisk

Namen prispevka je predstaviti javno delovanje slovensko-ameriškega politika, časnikarja in publicista Ivana Molka¹ po razhodu z glavnim odborom Slovenske narodne podporne jednote (SNPJ)² in odhodu iz uredništva *Prosvete* leta 1944, predvsem njegov prispevek k nastanku Odbora demokratične akcije (ODA), ki je začel delovati avgusta 1948, in njegovo vlogo pri izdajanju *Svobodne besede*, mesečnika, ki ga je ODA izdal leta 1949, posebno številko pa je izdal še leta 1950. ODA je združeval tisti del ameriških Slovencev, ki je politično pripadal demokratični levici in med in po drugi svetovni vojni niso podpirali Titove Jugoslavije.

1 Ivan Molek, časnikar, književnik in politik, se je rodil 8. julija 1882 v kraju Sveržake v župniji Metlika, kjer je obiskoval štirirazrednico. Po prihodu v ZDA leta 1900 se je prva leta preživljal kot težaški delavec v kovinsko-predelovalni industriji v Pensilvaniji. V tem času se je seznanil z obstoječim slovenskim etničnim časopisjem v ZDA (*Amerikanski Slovenec*, *Glas naroda* in *Nova domovina*). Ko sta oktobra 1902 Frank Medica in Martin Konda v Pueblu (Kolorado) začela izdajati tednik *Glas svobode*, je Molek zaradi svobodomiselnosti usmeritve časopisa začel sodelovati pri listu. Leta 1903 se je preselil v Calumet (Michigan), kjer se je najprej zaposlil v rudniku, 1. maja 1905 pa je postal urednik *Glasnika*, slovenskega časopisa za Michigan in Minnesota. Že pri njegovem prvem uredniškem delu se kažejo smernice Molkovega delovanja in ustvarjanja tako na političnem kot literarnem področju. Četudi je bil že pred prihodom v ZDA naklonjen svobodomislennemu nazoru, se je šele v Calumetu seznanil s socialističnimi idejami. Te je pod vplivom periodike ameriških socialistov postopoma oblikoval v socialistično prepričanje, v t. i. reformistični oz. demokratični socializem. Ko je konec leta 1906 zapustil Calumet, mu je prihod v Chicago (Illinois), ki je bil središče političnega in kulturnega delovanja ameriških Slovencev, omogočil aktivno delovanje v Slovenski narodni podporni jednoti in v Jugoslovanski socialistični zvezi oz. socialističnem klubu ter neposredno vključenost v javno življenje. Kmalu po naselitvi v Chicagu, kjer je bival in deloval do decembra 1961, je bil krajši čas upravitelj in solastnik *Glasa svobode*. Aktivno je začel sodelovati v SNPJ in socialističnem klubu ter pri urejanju slovenskega socialističnega glasila *Proletarec*, z nastankom enotnega glasila (*Glasilo SNPJ* 1908 oz. *Prosveta* 1916) pa tudi v uredništvu slednjega. Za omenjena glasila je Molek kot publicist opravil mnogo časnikarskega dela in napisal številne leposlovne prispevke. Njegovo publicistično, politično in literarno delovanje je bilo usmerjeno k delavskim množicam. Marca 1944 je po razkolu z vodstvom SNPJ in odhodu iz uredništva *Prosvete*, kjer je od leta 1916 opravljal dela pomožnega, od leta 1929 pa glavnega urednika, začasnó prenehal delovati v javnosti ameriških Slovencev. Javni molk je prekinil v letih 1948–1950, ko je sodeloval v Odboru demokratične akcije in pri izdajanju *Svobodne besede*. Ivan Molek, ki je umrl 16. marca 1962 v kraju El Cajon (California), je zapustil obsežno literarno zapuščino in obsežen osebni arhiv, ki se nahajata v Chicago Historical Society v Chicagu, ZDA. Andreja Božič Horvat, *Življenje in delo ameriško-slovenskega politika in urednika Ivana Molka od začetka izdajanja Prosvete leta 1916* (doktorska disertacija) (Maribor: Filozofska fakulteta, 2007).

2 Slovenska narodna podporna jednota (Slovene National Benefit Society) je bratska podporna organizacija ameriških Slovencev, ki je bila ustanovljena na pobudo podpornega društva Slavija aprila 1904 v Chicagu. Združevala je t. i. napredne, to je socialistično in svobodomiselnosti oz. nekatoliško usmerjene ameriške Slovence. Leta 1907 je SNPJ, ki je ob ustanovitvi štela 276 članov, sprejela načelno izjavo, da je jednota svobodomiselnostna podporna organizacija. Njeno članstvo je postopno naraščalo, saj je jednota že leta 1914 štela okrog 14.000, po drugi svetovni vojni pa okrog 70.000 članov. Četudi je bila ustanovljena kot centralizirana podporna organizacija, ki bo svojim članom zagotavljala socialno pomoč v primeru bolezni, poškodbe ali smrti, se je razvila v vodilno kulturno in izobraževalno organizacijo Slovencev v ZDA, sodelovala pa je tudi z matično domovino. V času prve in druge svetovne vojne je v institucijah in organih, ustanovljenih za pomoč stari domovini (npr. slovenska sekcija Jugoslovanskega pomožnega odbora, Slovenski ameriški narodni svet), nudila materialno pomoč in bila politično aktivna. Skrbela je tudi za publicistično dejavnost, saj je že leta 1908 začela izdajati lastno glasilo (*Glasilo SNPJ*), ki je sprva izhajalo kot mesečnik, nato kot tednik, od leta 1916 pa kot dnevnik *Prosveta*. Od leta 1922 pa je za člane mladinskega oddelka izdajala mladinsko glasilo *Mladinski list* oz. *The Voice of Youth*. Jay Sedmak, *An Inspired Journey, The SNPJ Story: The first One Hundred Years of the Slovene National Benefit Society* (Imperial: Slovene National Benefit Society, 2004).

Molek, ki je bil več let vodilni socialist v Jugoslovanski socialistični zvezi (JSZ),³ je po razkolu s SNPJ menil, da je ostal brez svobodne besede v *Prosveti* oz. tisku t. i. naprednih ameriških Slovencev. Oktobra 1946 je pisal somišljeniku Franku Barbiču, da bi želel pisati v svobodni, demokratični in neodvisni slovenski časopis v ZDA, vendar da takšnega lista ni. Dodal je, da se ne želi pridružiti niti simpatizerjem komunizma med ameriški Slovenci, t. i. sopotnikom, niti katoliškemu krogu, in da občasno dopisuje v ameriški socialistični tisk (*New Leader* in *The Call*), ki pa ju pozna le majhno število ameriških Slovencev.⁴

Po odhodu iz uredništva *Prosvete* je Molek v enotini dnevnika začel dopisovati decembra 1944, ko je z javnim pismom odgovoril na navedbe v uvodniku z dne 6. decembra, v katerem je Anton Garden,⁵ novi urednik *Prosvete*, navedel, da je Molek nasedel »lopovski propagandi jugoslovanske zamejne vlade«⁶ in da je zato prišlo do spora med njim in glavnim odborom. Molek, ki po odhodu iz uredništva leto dni ni nameraval delovati v javnosti, se je odzval na omenjeno opombo, saj jo je razumel kot osebno žalitev. V daljšem odprtem pismu, ki je bilo objavljeno v *Prosveti* 27. decembra 1944, je Gardna pozval, da dokaže svoje trditve in da prizna, da je do razkola med Molkom in glavnim odborom SNPJ prišlo, ker glavni odbor SNPJ ni sledil sklepom resolucij zadnje konvencije SNPJ, ki je obsodila totalitarizem in poudarila vero v demokracijo.⁷ Molek in Garden sta s tem začela

3 **Jugoslovanska socialistična zveza** (Jugoslav Socialist Federation) s sedežem v Chicagu (Illinois) je bila politična organizacija socialistično usmerjenih ameriških Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je bila ustanovljena leta 1910. Slovenski socialisti v ZDA, ki so organizirano delovali že od leta 1903, ko so ustanovili Slovenski socialistični klub v Chicagu, so v JSZ predstavljali večji del članstva. Zveza je bila občasno članica Socialistične stranke ZDA, sodelovala pa je tudi s socialistično usmerjenimi organizacijami v stari domovini. Ob političnem delu je opravljala veliko kulturno-prosvetnega dela: Prosvetna matica, ki jo je JSZ ustanovila leta 1930, je namreč vključevala številne dramske skupine in pevske zборе, organizirala pa je tudi založniško in izobraževalno dejavnost (predavanja). JSZ, ki je delovala do leta 1952, je poleg tega izdajala lastne publikacije; list *Proletarec*, ki je kot glasilo slovenskih socialistov izhajal od leta 1906 do 1952, hrvaško glasilo *Radniško stražo*, letno publikacijo z naslovom *Ameriški družinski koledar* itd. Ivan Čizmič, Jugoslavenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje jugoslavenske države 1918 (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1974), 23–25; Andreja Božič Horvat, *Vloga Ivana Molka v slovenski skupnosti v ZDA* (magistrsko delo) (Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005), 117–125.

4 Pismo Ivana Molka Franku Barbiču, 3. oktober 1946. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 1, mapa 11, CHS.

5 **Anton Garden** se je rodil leta 1895 v Petrušnji vasi. Leta 1913 se je izselil v ZDA, kjer se je najprej preživljal z delom v tovarnah in premogovnikih (Ohio). V letih 1918–1919 je študiral na kolidžu Dubuque (Iowa), od leta 1921 do 1923 pa na kolidžu Brookwood Labor (New York). Od leta 1916 je bil aktiven socialist, član SNPJ in JSZ. Deloval je kot publicist in urednik. Od leta 1929 je bil pomožni urednik *Prosvete*, od leta 1944 do 1950 pa je dnevnik urejal kot glavni urednik. Napisal je brošuro *For a New Beginning (for Socialist)*. Umrl je v Chicagu (Illinois) leta 1967. »Garden Anton«, *Enciklopedija Slovenije*, 3. zvezek: *Ce-Ed* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988), 181.

6 »Rešimo, kar se rešiti da ...«, *Prosveta* (Chicago), let. 36, št. 238, 6. december, 1944, 4; Ivan Molek, »Glasovi iz naselbin«, *Prosveta* (Chicago), let. 36, št. 252, 27. december 1944, 2.

7 Pismo Ivana Molka Antonu Gardnu, 14. december 1944. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 2, mapa 19, CHS; Ivan Molek, »Glasovi iz naselbin (Molkovo pismo)«, *Prosveta* (Chicago), let. 36, št. 252, 27. december 1944, 2; »Dvanajsta redna konvencija SNPJ (Resolucija o starem kraju in dogajanju v svetu)«, *Prosveta* (Chicago), let. 33,

vrsto dopisovanj oz. t. i. debato dveh urednikov, v kateri sta neomajno zagovarjala vsak svoje prepričanje. Medtem ko je Molek zavračal Osvobodilno fronto in partizansko gibanje v Jugoslaviji ter svaril pred nevarnostjo Stalinove diktature v Jugoslaviji, je Garden zagovarjal OF in njeno delovanje. V osrednjem delu debate je Molek predstavil svoje razumevanje dogajanja v Jugoslaviji, predvsem neposredno povezanost jugoslovanskega partizanskega gibanja s Stalinovo zunanjo politiko, opozoril pa je tudi na vodilno vlogo Louisa Adamiča⁸ pri spodbujanju naklonjenosti ameriških Slovencev partizanskemu gibanju v Jugoslaviji. *Prosveta* je njune dopise objavila v dveh sklopih. Prvi se je končal 26. januarja 1945, ko je urednik Garden napovedal konec debate, drugi pa februarja 1945, ko je bila njuna javna polemika dokončno končana.⁹

št. 191, 1. oktober 1941, 3; »Resolucije o publikacijah SNPJ«, *Prosveta* (Chicago), let. 33, št. 186, 24. september 1941, 1.

8 **Louis Adamič** (1898, Blato pri Grosupljem–1951, Milfordu, ZDA) je obiskoval gimnazijo v Ljubljani. V ZDA se je izselil leta 1913, tri leta zatem pa se je pridružil ameriški vojski. Pisati je začel že v vojski, predvsem pa je prevajal. Po odhodu iz vojske se je naselil v San Pedru v Kaliforniji. Leta 1931 je izdal delo *Dynamite*, v katerem je prikazal družbeno in politično življenje sodobne Amerike. Leta 1932 je izšla njegova polavtobiografija *Laughing in the Jungle*. Po prejetju Guggenheimove štipendije je v Jugoslaviji preživel skoraj eno leto in napisal uspešno *The Native's Return* (1934), v kateri je predstavil življenje v Jugoslaviji. Istega leta je izdal politično brošuro *Struggle*, o Jugoslaviji pa je zatem napisal še dve knjigi *My Native Land* (1943) in *The Eagle and the Roots*, ki je izšla posthumno leta 1952. Njegova dela so še: (1935), *Cradle of Life* (1936), *The House in Antiqua* (1936), *My America: 1928–1938* (1938), *Dinner at the White House* (1946) in zbirka knjig z naslovom *A Nation of Nations*, ki zajema *Two-way passage* (1941), *From many Lands* (1940), zbirko anekdot *What's Your Name* (1945) in *A Nation of Nations* (1945). Adamičevo literarno delo, ki je izšlo večinoma v angleščini, je opredeljeno kot literarno časnikarstvo. Adamič je bil ob pisateljevanju aktiven tudi v političnem življenju ameriških Slovencev. Med drugo svetovno vojno je deloval v prid jugoslovanskih partizanov in novonastale Jugoslavije. Leta 1942 je postal častni predsednik Slovenskega ameriškega narodnega sveta in leto zatem ustanovljenega Združenega odbora južnoslovanskih Američanov. Deloval pa je tudi v posameznih organih ameriških oblasti; predvsem v etničnih gibanjih (Foreign Language Information Service, Common Council for American Unity). Leta 1940 je postal član Narodnega sveta za varnost ZDA oz. svetovalec pri vladni komisiji za narodno obrambo, ki je bila ustanovljena pri Narodnoobrambnem svetu ZDA. Henry A. Christian, prev. Jerneja Petrič, *Izbrana pisma Louisa Adamiča* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981); Matjaž Klemenčič, »Politično delo Louisa Adamiča«, *Teorija in praksa* (Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani), let. 18, št. 9 (1981), 1054–1069; *Louis Adamič: simpozij* (Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, 16.–18. september 1981); Jerneja Petrič, *Svetovi Louisa Adamiča*, (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981); Janja Žitnik, »Književnost slovenskih priseljencev in njihovih potomcev«, v *Slovenska izseljenska književnost 2: Severna Amerika*, ur. Janja Žitnik in Helga Glušič (Ljubljana: Založba ZRC, Rokus, 1999), 212–223.

9 »Odgovor na na pismo br. Molka«, *Prosveta* (Chicago), let. 36, št. 252, 27. december 1944, 4; »Odgovor na pismo br. Molka – II«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 2, 3. januar 1945, 4; »Odgovor na na pismo br. Molka – III«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 7, 10. januar 1945, 4; »Odgovor na na pismo br. Molka – IV«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 12, 17. januar 1945, 4; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Odgovor na urednikov odgovor)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 14, 19. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Komentar urednika)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 14, 19. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Odgovor na urednikov odgovor II)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 15, 22. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Komentar urednika)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 15, 22. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Odgovor na urednikov odgovor III)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 16, 23. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Odgovor na urednikov odgovor IV)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 16, 23. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi

Molek je zatem v *Prosveto* dopisoval še v prvi polovici leta 1946, ko je v razpravah, ki so potekale pred konvencijo SNPJ dopisoval na temo jednotinih pravil in si prizadeval za spremembo 36. točke. Ob tem je na 13. redno konvencijo SNPJ, ki je potekala avgusta 1946 v kraju Eveleth (Minnesota), naslovil protest oz. pritožbo zoper odločitev glavnega odbora iz februarja 1944, zaradi katere je odstopil z mesta glavnega urednika publikacij SNPJ. Molkova pritožba je izhajala iz resolucij, ki sta bili sprejeti na 12. redni konvenciji v Pittsburghu (Pensilvanija) leta 1941, in sicer iz »Resolucije o starem kraju in dogajanju v svetu« in »Resolucije o publikacijah SNPJ«, ki je določala smernice *Prosveti*.¹⁰ Sklep jednotinega glavnega odbora februarja 1944 in Molkov odhod iz uredništva *Prosvete* sta bila povezana s smernicami *Prosvete*, za katere je Molek menil, da so bile od leta 1943, ko so se ameriški Slovenci večinoma izrekli za podporo jugoslovanski narodnoosvobodilni borbi, kršene. Z omenjenim protestom je Molek želel opozoriti na usmeritve jednotinega glasila in izraziti svoje nestrinjanje z njimi, z dopisi pa si je prizadeval da bi 36. točka jednotinih pravil natančneje določila *Prosvetine* smernice. V prvem tovrstnem dopisu je opozoril na pomembnost smernic za jednotino glasilo, nato pa predlagal, da se te ponovno zapišejo v jednotina pravila. V naslednjem dopisu je predstavil predlog novega besedila 36. člena in ga priporočil delegatom trinajste redne konvencije, da ga sprejmejo v pravila.¹¹

Na Molkova dopisa so se že 20. marca 1946 odzvali v uredništvu glasila. Molkovi dopisi pa so se z urednikovimi komentarji in dopisi članov kmalu razvili v polemiko.¹² Ob dopisovanju na temo 36. točke jednotinih pravil je Molek v tem

– ali debata dveh urednikov (Komentar urednika)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 16, 23. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi ali debata dveh urednikov (Komentar urednika)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 18, 25. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi – ali debata dveh urednikov (Odgovor na urednikov odgovor V)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 19, 26. januar 1945, 3; »Da se razčistijo pojmi ali debata dveh urednikov (Komentar urednika)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 19, 26. januar 1945, 3; Ivan Molek, »Odgovor na urednikove komentarje I«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 23, 1. februar 1945, 3; Anton Garden, »Odgovor na urednikove komentarje I (opomba urednika)«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 23, 1. februar 1945, 3; Ivan Molek, »Odgovor na urednikove komentarje II«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 24, 2. februar 1945, 3; Ivan Molek, »Odgovor na urednikove komentarje III«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 25, 5. februar 1945, 3; Ivan Molek, »Odgovor na urednikove komentarje IV«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 26, 6. februar 1945, 3; »K Molkovim odgovorom«, *Prosveta* (Chicago), let. 37, št. 26, 6. februar 1945, 2; Ivan Molek, prev. in ur. Mary Molek, *Slovene Immigrant History 1900–1950: Autobiographical Sketches by Ivan (John) Molek*, (Dover: samozaložba, 1979), 302.

10 Molek, *Slovene Immigrant History*, 325–327.

11 Ivan Molek, »Svoboda izražanja v glasilu«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 46, 6. marec 1946, 3; Ivan Molek, »Amendiranje člena glede publikacij SNPJ«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 51, 13. marec 1946, 3.

12 »K razpravi o naših smernicah«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 56, 20. marec 1946, 4; »K razpravi o naših smernicah – II«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 61, 27. marec 1946, 4; Ivan Boštjančič, »Ali so politične smernice za Prosveto potrebne?«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 61, 27. marec 1946, 4; Ivan Molek, »Čudni argumenti mojih nasprotnikov«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 71, 10. april 1946, 2; »Vremena se bodo razjasnila«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 71, 10. april 1946, 4; F. A. Vider, »Jednotine publikacije imajo služiti članstvu«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 71, 10. april 1946, 5; Ivan Molek, »Čudni argumenti mojih nasprotnikov«, *Prosveta*

obdobju dopisoval še na temo nove jugoslovanske ustave, ki je bila sprejeta 31. januarja 1946.¹³ Molek, ki se je v svojem komentarju osredotočil na podobnosti med jugoslovansko ustavo in ustavo Sovjetske zveze, je menil, da obe podobno nedemokratsko urejata delovanje organov oblasti in da Jugoslavija ni federativna niti demokratična oziroma da je njena ustava demokratična le na papirju. Opozoril je, da je Jugoslavija satelit Sovjetske zveze in da je združitev jugoslovanskih narodov umetna, saj so se, tako Molek, združili le komunisti omenjenih narodov, ne pa ljudstvo. Ker si je prizadeval prikazati, da v Jugoslaviji obstaja diktatura in da nova oblast ne priznava demokratičnih načel, je v tej luči ocenil tudi jugoslovansko ustavo.¹⁴

O Molkovem dopisovanju v *Prosveto* tako na temo smernic jednotinega glasila kot na temo jugoslovanske ustave je 8. maja 1946 razpravljal izvršni odsek SNPJ. Kot dokazuje zapisnik sestanka, je ta sklenil končati Molkovo dopisovanje in polemiko, ki je ob tem nastala. Zapisnik navaja, da so člani in društva SNPJ protestirali proti Molkovemu pisanju, ki po navedbah Gardna ni bilo več konstruktivno niti primerno.¹⁵

(Chicago), let. 38, št. 76, 17. april 1946, 3; »Urednikov komentar«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 76, 17. april 1946, 3; Frank Alesh, »Predkonvenčne razprave: Pravila in smernice«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 76, 17. april 1946, 3; Joe Vidmar, »O smernicah Prosvete in Bill of Rights«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 81, 24. april 1946, 3; »Kdo strelja kozle in seje kazuizem«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 82, 25. april 1946, 2; Frank Barbič, »Razprava o 36. točki pravil«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 85, 30. april 1946, 3; Ivan Molek, »Vremena so meglena: K razpravi o Prosvetinih smernicah«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 85, 30. april 1946, 3; »Za pouk in kratek čas«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 85, 30. april 1946, 4; Ivan Molek, »Vremena so meglena: K razpravi o Prosvetinih smernicah«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 90, 8. maj 1946, 3; »Resolucija«, *Prosveta* (Chicago), let. 30, št. 103, 26. maj 1937, 1; Joe Vidmar, »Predkonvenčne razprave: Toleranca v smernicah Prosvete«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 90, 8. maj 1946, 3; F. A. Vider, »Čuvajmo našo jednoto in njene principe«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 90, 8. maj 1946, 5; John Langerholc, »Predkonvenčne razprave: V zagovor br. Molka«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 105, 29. maj 1946, 3.

13 Jože Pirjevec, *Jugoslavija (1918–1992): Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije* (Koper: Lipa, 1995), 164.

14 Ivan Molek, »Kaj naj rečem o jugoslovanski ustavi«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 70, 9. april 1946, 3; Ivan Molek, »Kaj naj rečem o Titovi ustavi (II)«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 82, 25. april 1946, 3; Ivan Molek, »Kaj naj rečem o Titovi ustavi (III)«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 83, 26. april 1946, 3; »Izdiranje brunov ...«, *Prosveta* (Chicago), let. 38, št. 83, 26. april 1946, 2.

15 »Brother Treasurer reported that while he attended the SANS affair in Harwick, Pa., he was also present at the meeting of the Western Pennsylvania Federation at which 47 representatives of our Lodges were present. At the meeting, Brother Molek's articles which appeared again in our Prosveta were severely criticized, and a motion was passed that the protest be recorded and published in the minutes. At this point, discussion ensued among the members of the Executive Committee, and the general opinion prevailed that since Brother Molek as the former Editor of Prosveta was criticized for his slanderous articles against the foreign governments which were our allies in the war, there should be a limit placed on his renewed attacks. Brother Chief Editor stated that he gave Molek a chance, as a member of the Society, to discuss the problems of the organization, as well as the new Yugoslav constitution; but since it cannot be said that these articles were constructive or tempered, he considered that enough was published, and he stopped any further publishing of these matters.« – From Minutes, the SNPJ Executive Committee, 8. maj 1946. Fond: Ivan Molek Papers, skatla 2, mapa 19, CHS.

Po odhodu iz uredništva *Prosvete* 1. marca 1944 je bil Molek daljše obdobje brez zaposlitve. Četudi mu je Anton Garden v dogovoru z izvršnim odsekom SNPJ že 18. aprila 1944 ponovno ponudil delovno mesto v uredništvu *Prosvete*, in sicer delo pomožnega urednika s plačilom 50 dolarjev tedensko, je Molek zaposlitev zavrnil, njegova prizadevanja, da bi se zaposlil kje drugje, pa so bila neuspešna.¹⁶ V drugi polovici leta 1944 je v osebnih pismih prijatelju Andreju Kobalu večkrat izrazil željo, da bi se zaposlil kot prevajalec na uradu.¹⁷ V začetku leta 1947 je nepričakovano prejel ponudbo za zaposlitev pri radijskem programu The Voice of America¹⁸ v New Yorku, o čemer delno priča njegova korespondenca z Andrejem Kobalom, ki mu je ponudil pomoč pri potrebnih priporočilih. V New York, kjer je delo urednika slovenskega radijskega programa opravljal le deset tednov, je odpotoval 20. aprila 1947. Kot dokazuje korespondenca, so na njegovo odločitev, da opusti delo v New Yorku, vplivale spremembe pri programu, predvsem pa drago in neustrezno bivališče.¹⁹

Ivan Molek je začel ponovno javno politično delovati leta 1948, ko je z Johnom Langerholcem iz Johnstowna (Pensilvanija) in s Charlesom Pogorelcem, nekdanjim tajnikom JSZ in upraviteljem *Proletarca*, v Chicagu ustanovil Odbor demokratske akcije, ki je avgusta 1948 na letaku, poslanem po pošti, objavil Izjavo, predstavil svoj program in povabil somišljenike k sodelovanju. Namen nove organizacije je bil organizirati tiste ameriške Slovence, ki niso pripadali političnima krogoma skrajne leve ali desnice. Ker slednji javno niso delovali, je prevladovalo mnenje, da zmerina sredina ne obstaja.²⁰

Molkova korespondenca iz leta 1948 prikazuje njegova prizadevanja za novo organizacijo ameriških Slovencev. Z najožjimi somišljeniki, predvsem s Frankom Barbičem, z Ivanom Jontezom, Johnom Langerholcem in s Charlesom Pogorelcem je želel organizirati odbor, ki bi ga vodilo petčlansko vodstvo. Član odbora pa bi smel postati vsak posameznik, ki bi prispeval najmanj pet dolarjev, s čimer bi se ustanovil sklad za lastno publikacijo. Med prvimi, ki ga je Molek povabil k

• • •

16 Pismo Ivana Molka Antonu Gardnu, 21. april 1944. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 2, mapa 19, CHS; Molek, *Slovene Immigrant History*, 301.

17 Pismo Ivana Molka Andreju Kobalu, 31. oktober 1944. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 9, mapa 4, CHS.

18 Voice of America (VOA), radijski program, ki ga je leta 1942 ustanovila vlada Združenih držav z namenom svetu predstaviti politično stališče in delovanje ZDA. Leta 1978 je VOA pričel delovati v okviru U. S. International Communication Agency. V šestdesetih letih dvajsetega stoletja so program v slovenskem jeziku želeli ukiniti, vendar se je na pobudo senatorja slovenskega rodu Franka Lauscheta ta ohranil do začetka 21. stoletja. Matjaž Klemenčič, »Lausche, Frank J.« (1895–1990), v Elliott Robert Barkan, *Making it America: a sourcebook on eminent ethnic Americans* (Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, cop., 2001), 192.

19 Pismo Andreja Kobala Ivanu Molku, 25. januar 1947. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 9, mapa 4, CHS; Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 12. april 1947. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS; Pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 16. junij 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS.

20 Molek, *Slovene Immigrant History*, 329.

sodelovanju, je bil John Langerholc, ki je postal zaupnik za Johnstown (Pensilvanija) in okolico.²¹

Molek je menil, da je za uspešno delovanje skupine treba ustanoviti organizacijo, ker ta nosi moralno odgovornost in daje zaupanje. Prepričan je bil, da je odbor najbolj primerna oblika delovanj. Njegovi vodilni člani naj bi bili nekdanji člani Jugoslovanske socialistične zveze, k odboru pa bi lahko pristopili vsi, ki niso naklonjeni Slovenskemu ameriškemu narodnemu svetu (SANS)²² in t. i. sopotnikom; torej tudi katoliško usmerjeni ameriški Slovenci. Želel je, da bi imel odbor s svojim glasilom takšno vlogo kot prej JSZ oz. *Proletarec*. Menil je namreč, da socialističnega gibanja med ameriškimi Slovenci ni več in da bi z odborom oz. novim gibanjem zapolnili nastalo vrzel. Predlagal je tudi, da se sedež organizacije ustanovi v Clevelandu, kjer je bila tedaj največja slovenska naselbina in kjer se je nahajalo največ somišljenikov, razen tega pa so bili stroški tiskanja v Clevelandu nižji kot v Chicagu.²³

Četudi je Molek najprej predlagal, da se odbor predstavi javnosti šele, ko s pomočjo korespondence pridobi vsaj petindvajset članov, je bilo na pobudo Langerholca in Jonteza sklenjeno, da se odbor predstavi čim prej, in sicer z vabilom, izjavo in s programom.²⁴ Molek je o vabilu, ki sta ga pripravljala skupaj z Jontezom, slednjemu pisal, da je treba besedilo prevesti v angleščino in ga natisniti v najmanj tisoč izvodih. Opozoril je, da bodo ob stroških tiskanja potrebna še sredstva za poštnino. Načrtoval je, da bi izjavo in vabilo poslali na naslove naročnikov *Proletarca*, ki jih je imel Pogorelec še iz obdobja, ko je bil njegov upravnik, in na naslove, ki so se nahajali v imeniku društvenih odborov. Dodal je še, da bodo morali vsa potrebna denarna sredstva zagotoviti iz lastnih virov.²⁵

• • •

21 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 18. marec 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS; Pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 12. maj 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS.

22 Slovenski ameriški narodni svet je bil ustanovljen kot skupna organizacija ameriških Slovencev leta 1942 na narodnem kongresu ameriških Slovencev, da bi omogočila politično delovanje za pomoč stari domovini. V okviru SANS naj bi delovala urad za politično dejavnost, ki naj bi ga vodil Kazimir Zakrajšek, in urad za tehnično dejavnost, ki ga je vodil Mirko Kuhel. Slednji je po Zakrajškovem odstopu prevzel vodenje obeh. Organizacijo je vodil izvršni odbor, ob njem je kot nadzorni organ deloval še 40-članski odbor; najvišji organ pa je bila konvencija. Do sredine leta 1943 je bilo ustanovljenih več podružnic, ki so za politično delo SANS zbirala posebna finančna sredstva. SANS je podpiral narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih partizanov. Več o njegovem delovanju glej: Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji – Naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne* (Maribor: Založba Obzorja, 1987).

23 Pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 4. marec 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS; Pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 20. marec 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS; Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 15. april 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS.

24 Pisma Ivana Molka Ivanu Jontezu, 6. junij 1948, 22. junij 1948 in 28. junij 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS.

25 Pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 22. junij 1948 in pismo Ivana Jonteza Ivanu Molku, 24. junij 1948 ter

Pred nastopom v javnosti je bilo treba poimenovati odbor in njegovo publikacijo, o čemer je Molek poročal Jontezu, ki je najprej sprejel začasno delo tajnika – blagajnika – upravnika, nato pa je sodelovanje pri odboru prekinil. Slednjemu je 28. junija 1948 pisal, da je Pogorelec predlagal, da naj se odbor imenuje Odbor socialistične akcije oz. OSA. Nato je navedel svoj predlog, in sicer Odbor socialno demokratične akcije oz. OSDA, in prosil Jonteza, da mu posreduje svoje mnenje. Četudi je predlagal, da se glasilo imenuje »Glas demokracije« ali »Svobodni glasovi«, je želel, da o poimenovanju odloči večina.²⁶

Molek je o politični usmeritvi odbora zapisal, da se ODA nahaja na levem robu sredine ob socialistični stranki in da je vse, kar je resnično naprednega in demokratičnega v ZDA, politično sredinsko usmerjeno.²⁷ O vzrokih za nastanek odbora in njegovih ciljih je navedel, da je bil ta ustanovljen predvsem zaradi razmer v ZDA in le deloma zaradi dogajanja v stari domovini. Menil je, da je t. i. komunistična propaganda, ki se je začela stopnjevati leta 1943, razdvojila ameriške Slovence, zato je namen odbora vplivati na organizacije t. i. naprednih ameriških Slovencev in jih usmeriti k prejšnjim demokratičnim stališčem. Pojasnil je, da namen odbora ni, kakor je predstavljeno javnosti, uničiti kakršenkoli list ali organizacijo, temveč nastopiti zoper komunistično oz. vsako totalitaristično propagando, ki škodi načelom demokracije. Odbor in njegovo glasilo sta zato nenehno poudarjala demokracijo in demokratični način delovanja, verskih vprašanj pa nista obravnavala.²⁸

Člani Odbora demokratične akcije so se ameriškim Slovencem predstavili kot svobodomiselnih in demokratičnih socialistov, ki so bili pretekla štiri leta brez možnosti svobodne javne besede prisiljeni v pasivnost. Somišljenike so nagovorili, da se jim pridružijo in tako ustvarijo močno organizacijo. Prepričani so namreč bili, da večina ameriških Slovencev pripada politični zmerni sredini. V svojem programu so najprej izrazili potrebo po ponovni vzpostavitvi demokracije v organizacijah ameriških Slovencev, pri čemer so za dosego politične, ekonomske in družbene demokracije poudarili pomen sodelovanja s podobnimi organizacijami v Ameriki. Dodali so, da bo novoustanovljen odbor demokratičnemu gibanju za vzpostavitev slovenske demokratične republike bodisi v jugoslovanski bodisi v evropski demokratični federaciji izrekel vso podporo. Besedilo, ki je bilo natisnjeno v pet-

pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 28. junij 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS.

²⁶ Pismo Ivana Jonteza Ivanu Molku, 22. maj 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS; Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 6. julij 1948; Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS. Pismo Ivana Molka Ivanu Jontezu, 28. junij 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS.

²⁷ Pismo Ivana Molka Leu Bregarju, 5. oktober 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 1, mapa 24, CHS.

²⁸ Pismo Ivana Molka Andreju Glušiču, 20. december 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 2, mapa 25, CHS; Pismo Ivana Molka Radu Stautu, 22. september 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 7, mapa 11, CHS.

sto izvodih v obliki dvojezične okrožnice, je bilo na letaku razposlano po pošti.²⁹ V Izjavi in programu so zapisali:

Slovenski demokratični socialisti in demokratični svobodomisleci v Ameriki se zavedamo, da živimo danes v zelo kritičnih časih, ko se po vsem svetu bije gigantski boj med silami totalitarstva in demokracije za premoč in kontrolo sveta; zavedamo se, da je od izida tega boja odvisno, dali bodo narodi sveta živeli za dolgo dobo v mirnem in svobodnem razvoju ali v pokopališčnem miru strašne sužnosti in masnega umiranja.

Mi verujemo v konstruktivni razvoj človeške družbe z vsemi njenimi institucijami, to je razvoj, ki vključuje [sic] tudi svobodo in dostojanstvo posameznika, zato verujemo v demokracijo, ki edina jamči za takšen razvoj. Jasno nam je, da je pod totalitarskimi režimi takšen razvoj nemogoč in prav tako je pravi mir nemogoč med totalitarskimi silami. /.../

Slovenski demokratični socialisti in demokratični svobodomisleci v Ameriki smo že nekaj let prisiljeni pasivni v tem boju iz razloga, ker nimamo svobode izražanja v naših listih – onih listih, ki so bili nekoč demokratični in katere smo sami pomagali ustanoviti. V teh listih (Prosveta, Proletarec itd.) ni več svobode izražanja za demokratične socialiste in svobodomislece. Voditelji, ki zdaj kontrolirajo in urejajo te liste, so zbežljali za komunisti; nasedli so sirenski propagandi komunistov in sopotnikov v starem kraju in tukaj in pod pritiskom te sleparske propagande ter besednega terorja so uvedli totalitarsko politiko v naše napredne podpirne in politične organizacije in v njih glasila. /.../

Vpričo teh neizprosni dejstev je prišel čas, ko se moramo slovenski demokratični socialisti in svobodomisleci v Ameriki postaviti na lastne noge. Nastopiti moramo samostojno, z lastno organizacijo in lastnim glasilom. /.../

Tenaše rojake iz »tretjega tabora« vabimo danes k ODBORU DEMOKRATIČNE AKCIJE, ki se zdaj snuje. /.../

Danes predlagamo sledeči začasni program Odbora demokratične akcije:

1) Vzpostava pristne demokracije – kakršno poznamo in smo jo gojili že desetletja v smislu ameriških svobodoljubnih tradicij in ustavnih civilnih pravic – v naših bivše [sic] n a p r e d n i h podpornih, političnih in kulturnih organizacijah v Ameriki. Ta vzpostava ima oprati petokolonski madež, ki ga je subverzivna sopotniška propaganda pritisnila prizadetim organiza-

²⁹ Vabilo k Odboru demokratične akcije (Izjava in program), arhivsko gradivo št. 198, brez datuma. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS; Molek, *Slovene Immigrant History*, 329–330.

cijam in jih s tem postavila v nevarnost uničenja v prvi večji krizi, ki lahko zadene Ameriko.

2) Dasi polagamo ODA na samostojno stališče, mora biti naša dolžnost, da kooperiramo s podobnimi organizacijami v Združenih državah – izmed katerih smatramo socialistično stranko za nam najbližjo – za odpravo ekonomskih in socialnih krivic v tej deželi in za doseg kompletno politične, ekonomske in socialne demokracije.

3) ODA naj podpre, kadar pride čas, vsako iskreno demokratično gibanje na oni strani oceana, ki si nadene za svoj cilj osvoboditev naše stare domovine iz današnje totalitarske sužnosti in katero se jasno izreče za slovensko demokratično republiko bodisi v jugoslovanski, podonavski ali evropski demokratični federaciji. /.../30

Molek je v spominih navedel, da četudi okrožnica ni bila poslana nobenemu listu ameriških Slovencev, se je del slovenskega etničnega časopisja v ZDA nanjo odzval. O izjavi je najobširneje poročala *Ameriška domovina*, ki je 9. septembra 1948 v svojem poročilu slednjo tudi objavila, o novem gibanju pa je poročala še večkrat, in sicer v uredniških člankih in pismih bralcev. Medtem ko je *Prosveta* prvi javni nastop Odbora demokratične akcije prezrla, *Proletarec* in *Enakopravnost* pa sta novo gibanje odklonila, je bilo, tako Molek, poročilo v *Glasi Slovenske dobrodelne zveze* delovanju odbora naklonjeno.³¹

Ob ponatisu in predstavitvi Izjave in programa je *Ameriška domovina* zapisala, da so Izjavo in program pripravili znani organizatorji in propagandisti socialističnih in liberalnih slovenskih organizacij in društev v ZDA, ki zadnja leta ne morejo javno delovati, ker ne sledijo sopotniški politiki Louisa Adamiča in Etbina Kristana ter njunim somišljenikom. O političnem stališču novonastalega odbora pa je navedla, da je tako protikomunistično kot protikatoliško, in da torej ne ustreza političnim smernicam katoliških Slovencev v ZDA.³²

Molek je v korespondenci s člani odbora poročal tudi o odzivu posameznikov. V začetku septembra je navedel, da odziva posameznikov še ni. Pojasnil je, da je bil letak poslan po pošti tretjega razreda, torej z večdnevno zamudo, in da bodo posamezniki, ki so ga prejeli, potrebovali nekaj dni, preden bodo odgovo-

● ● ●

30 Izjava in program odbora demokratične akcije, ponatisnjena v »Plat zvona bijejo«, *Ameriška domovina* (Cleveland), let. 50, št. 177, 9. september 1948, 1. in 4.

31 »Nekaj o naših stvareh«, *Proletarec* (Chicago), let. 43, št. 2131, 15. september 1948, 1; »Par besed o »izjavi«, *Ameriška domovina* (Cleveland), let. 50, št. 183, 17. september 1948, 2; »O »Izjavi in programu«, *Ameriška domovina* (Cleveland), let. 50, št. 186, 22. september 1948, 2; »Se ena beseda o »izjavi«, *Ameriška domovina* (Cleveland), let. 50, št. 187, 23. september 1948, 2; Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 18. september 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS; Molek, *Slovene Immigrant History*, 330–331.

32 »Plat zvona bijejo«, *Ameriška domovina* (Cleveland), let. 50, št. 177, 9. september 1948, 1.

rili, ter da večina nanj sploh ne bo odgovorila.³³ V drugi polovici septembra je Molek že poročal o zadovoljivem odzivu, saj je navedel, da ima odbor že deset članov in da je najbolj uspešen odziv v Pensilvaniji. Molek je v spominih navedel, da se je ob pričakovanemu številu somišljenikov iz Jugoslovanske socialistične zveze in SNPJ, teh je bilo približno sto, gibanju pridružilo še majhno število katolikov, ki se niso strinjali s skrajneži v svojem taboru. Odzvalo pa se je tudi nekaj nasprotnikov.³⁴

Odbor je svoje delovanje že januarja 1949 nadaljeval z izdajanjem mesečne publikacije, naslovljene *Svobodna beseda*. Molek je o načrtih za glasilo poročal že leta 1946, ko je Johnu Langerholcu pisal, da načrtuje lastno glasilo, a da je za uspešno izdajanje novega glasila nujno potrebna organizacija, saj bi le slednja zmogla zagotoviti sredstva za izdajanje. O načrtih za publikacijo je aprila 1948 poročal tudi Franku Barbiču, kateremu je pisal, da upa, da bo list sčasoma postal tednik. Predlagal je še, da bi se vse uredniško in upravniško delo opravljalo zastonj, in sicer toliko časa, dokler ne bi začeli izdajati manjšega tednika.³⁵

Glasilo sta z nazivom *Svobodna beseda* poimenovala Ivan Molek in Charles Pogorelec.³⁶ Urejal ge je Molek, Pogorelec je bil njegov upravitelj, John Langerholc, ki je deloval v zahodnem delu Pensilvanije, pa je v svojem okraju zbiral denarna sredstva in agitiral zanj.

Molek je v spominih zapisal, da je bila prva naloga uredništva pridobiti zanesljive poročevalce o dogajanju v stari domovini. Pri tem so mu pomagali slovenski politični emigranti, ki so bili socialističnega oz. demokratičnega prepričanja in s katerimi si je začel dopisovati že leta 1945. Nekateri med njimi so se do izdajanja mesečnika že naselili v ZDA (Stojan Bajič), Kanadi (Ludve oz. Ludvik Potokar) in Južni Ameriki (Bojan Ribnikar), drugi so delovali še v Evropi (Andrej Glušič).³⁷

● ● ●

33 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 7. september 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS.

34 Pismo Ivan Molka Ivanu Jontezu, 24. september 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 3, mapa 13, CHS; Pismo Ivana Molka Franku Barbiču, 4. maj 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 1, mapa 11, CHS; Molek, *Slovene Immigrant History*, 330–331.

35 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 13. april 1946. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS; Pismo Ivana Molka Franku Barbiču, 12. april 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 1, mapa 11, CHS; Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 17. september 1946. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS.

36 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 12. maj 1948. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 17, CHS.

37 Stojan Bajič (Postojna, 1901–Miami, ZDA, 1974) je bil pravnik in politik. Leta 1929 je sodeloval v študentski skupini, ki se je borila proti nacionalizmu in poudarjala pacifizem, humanost in republikanstvo. Potem ko je leta 1929 opravil sodniški izpit, je služboval v Kamniku in Metliki, najprej kot okrajni, nato pa kot okrožni sodnik v Ljubljani. Leta 1935 je postal zasebni docent, leta 1941 pa je bil imenovan za izrednega profesorja na Pravni fakulteti v Ljubljani. Pred vojno je pripadal Omladini Jugoslovanske nacionalne stranke. Med drugo svetovno vojno ni podpiral komunističnih voditeljev v Sloveniji, ampak si je prizadeval za povezovanje liberalnih krogov. Leta 1944 se je umaknil v Ženevo, nato pa se leta 1947 izselil v ZDA, kjer je kot profesor prava služboval

Glede na Molkove navedbe v spominih so prav v Trstu in Celovcu delovali poročevalci, ki so bili njegov najpomembnejši vir podatkov. Njihova poročila je Molek dopolnjeval z informacijami iz Ljubljane oz. središča Slovenije, vendar je Molek osebo, ki mu je posredovala tovrstne podatke, v spominih nakazal le z začetnico.³⁸

v Miamiu. CHS hrani 75 pisem, ki sta jih Molek in Bajič izmenjala v obdobju po letu 1946. Korespondenca Ivana Molka s Stojanom Bajičem. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 9, mapa 1, CHS. Fond leta 2003 še ni bil dostopen javnosti. Ljubo Sirc, *Med Hitlerjem in Titom* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992), 84.

Andrej Glušič - Vojin (Dule pri Šmarjeti, 1905–ZDA, 1970) je bil pred drugo svetovno vojno zaposlen v Vojaškem geografskem inštitutu v Beogradu. Marca 1942 so ga Italijani poslali v taborišče Gonars. Po vrnitvi iz taborišča se je povezal s četniškim vojaškim vodstvom in bil decembra 1943 imenovan za načelnika štaba Komande jugoslovanske vojske za Slovenijo in za četniškega komandanta vzhodne Slovenije, pozneje pa mu je bil dodeljen čin podpolkovnika. Junija 1944 je bil poslan v Dachau, od koder je po osvoboditvi odšel v Italijo, kjer se je povezal z dr. Mihom Krekom in z Narodnim odborom v Rimu. Ta ga je maja 1945 imenoval za adjutanta novemu komandantu Slovenske vojske v izgnanstvu Ivanu Prezlju. Od avgusta 1945 do marca 1947 je bil v taborišču St. Johann v Pongau. Glušič, ki je navezal dobre stike z ameriškimi okupacijskimi oblastmi v Avstriji, je v Pongau sodeloval pri glasilu *Otažbina* in deloval proti obstoječemu komunističnemu sistemu v Jugoslaviji (Matjažev gibanje). V okviru tega je organiziral obveščevalne centre v begunskih taboriščih v Avstriji in izdelal navodila za obveščevalno službo ter pripravil več propagandnih letakov. CHS hrani 16 pisem, ki sta jih Molek in Glušič izmenjala v obdobju od leta 1948 do 1957. Korespondenca Ivana Molka z Andrejem Glušičem. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 2, mapa 25, CHS. Sirc, *Med Hitlerjem in Titom*, 274–275; Mateja Čoh, *Organizacija in delovanje ilegalnih skupin v Sloveniji ter njihov pregon v letih 1945–1952* (doktorska disertacija) (Maribor: Pedagoška fakulteta, 2004), 4, 29, 37 in 314.

Bojan Ribnikar (Ljubljana, 1914–Oakland, Kalifornija, ZDA, 1989) je bil časnikar, gospodarstvenik in pravnik. Po diplomu leta 1936 je študiral še politično zgodovino (Sorbona) in politične vede v Pragi in Padovi, kjer je leta 1945 doktoriral. Študij je nato nadaljeval še v ZDA (1952–1956). Do avgusta 1938 je bil z očetom solastnik in urednik mariborskega dnevnika *Večernik*. Ribnikar, ki je aktivno deloval v liberalnem taboru, se je med vojno umaknil pred Nemci v Ljubljano, kjer je bil leta 1942 interniran. V letih 1944–1945 je v Rimu prevajal ameriške vojne publikacije v slovenščino. Pozneje je v Trstu pod psevdonimom Primož Brdnik urejal *Glas zaveznikov*. Po ukinitvi lista maja 1947 je kratek čas urejal slovenska poročila na Radiu Trst II. Jeseni 1947 se je izselil v Argentino, kjer je bil do leta 1951 zaposlen pri pomorski družbi. Nato se je zaposlil pri ameriški letalski družbi Pan American v New Yorku. Od leta 1957 je vodil potovalno agencijo na Japonskem. Leta 1961 pa je ustanovil in bil predsednik družbe Andersen Travel Ltd. Ribnikar, ki je veliko pisal, predvsem razprave, je prevedel delo Stephena Vincenta Ben ta *Zgodovina Združenih držav* (Rim, 1944). Molek in Ribnikar sta izmenjala večje število pisem. CHS hrani 95 njunih pisem, ki sta jih izmenjala v obdobju od leta 1945 do 1956. Korespondenca Ivana Molka z dr. Bojanom Ribnikarjem. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 6, mapa 23, CHS. Martin Jevnikar, »V zadnjem letu so se poslovili«, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe za leto 1990* (Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1990), 158–159.

Ludve (Ludvik) Potokar (Cikava pri Grosupljem na Dolenjskem, 1923–Vancouver, Kanada, 1965) je po končani osnovni šoli obiskoval gimnazijo v Ljubljani. Med drugo svetovno vojno je bil odpeljan v taborišče. Po vrnitvi leta 1943 se je pridružil domobranski vojski. Pod psevdonimom Ludvik Rogač je dopisoval v revijo *Slovensko domobranstvo*. Po vojni je odšel v Avstrijo, kjer je leta 1948 končal študij na filozofski fakulteti na graški univerzi. V tem času je napisal številna leposlovna besedila. Pozneje se je naselil v Kanadi, leta 1950 pa je odšel študirat v Cleveland (Ohio, ZDA). Potokar je bil urednik kanadske izdaje *Ameriške domovine*, vendar se je večinoma preživljal z delom pri državni železnici. Po selitvi v Vancouver leta 1963 je v *Vancouver Sun* objavljal besedila v angleščini. Njegovo leposlovje, ki vključuje tudi nedokončani roman *Krivi vir*, je zbrano v knjigi *Onstran samote* (1995). Korespondenca Ivana Molka z Ludve Potokarjem, 1949–1954. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 6, mapa 15, CHS; »Potokar, Ludve«, *Enciklopedija Slovenije*, 9. zvezek: *Plo-Ps* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), 197–198; Helga Glušič, »Literarno ustvarjanje Slovencev v Kanadi«, v *Slovenska izseljenska književnost* 2, 359–362.

38 »F_____ was a master in communicating by indirection.« Molek, *Slovene Immigrant History*, 332.

Vesti pa mu je posredoval tudi nekdanji pomožni urednik *Prosvete* Andrej Kobal, ki je opravljal vojaško službo v Evropi.³⁹

List, ki ga je tiskala češka tiskarna na Lawndale Street v Chicagu, je bil po obsegu skromen, saj je obsegal le štiri strani A4-formata s tremi stolpci, izvod pa je stal pet centov. Njegovi izdajatelji so že v prvi številki odločno nastopili zoper politične smernice, ki so prevladovale v SNPJ oz. t. i. naprednem taboru ameriških Slovencev, saj so v uvodnem članku z naslovom »Naprej po poti demokracije« zapisali:

Pred petimi leti se je prišla večjega števila slovenskih socialistov in svobodomislecev v Združenih državah epidemična totalitarska (partizanska) bolezen, ki jih deloma še danes drži za vrat. To je sitna bolezen, ki ne odneha zlepa. V tem času so se je že mnogoteri otresli in danes so spet zdravi, ampak večina prizadetih še trpi.⁴⁰

V nadaljevanju so Molek, Langerholc in Pogorelec zahtevali ločitev SNPJ in SANS, pri čemer so poudarili, da se mora SNPJ osvoboditi »sramotne indirektna totalitarsko-politične kontrole iz Beograda«. Nagovor so zaključili s pozivom k sodelovanju, pri čemer so zapisali, da se morajo organizacije in listi ameriških Slovencev, ki so prej veljali za t. i. napredne, vrniti k demokratičnim načelom in taktiki in da je le na ta način mogoče skupno delovanje in sodelovanje z ameriški demokratičnimi elementi. Ob uvodnem članku, ki je prinašal odločen protest zoper SANS in ki je zahteval njegovo takojšnje ločitev od SNPJ, so bile podobne zahteve izražene še v prispevku v angleščini.⁴¹ Na prvi strani se je nahajal še zapis z naslovom »Odmevi naše Izjave«, ki je povzel odziv slovenskega etničnega časopisja v ZDA na Izjavo, ki jo je ODA objavil avgusta 1948. V daljšem članku se je avtor najprej pozitivno izrekel o poročilu v *Glasi Slovenske dobrodelne zveze*, nato pa povsem odklonil stališče *Proletarca* in *Enakopravnosti*. V nadaljevanju je pisec izrazil nestrinjanje s pisanjem *Ameriške domovine*, o katerem je menil, da ga bo treba še natančneje pojasniti.⁴²

Prispevki v *Svobodni besedi* so bili kritični tako do katoliškega tabora kot do t. i. sopotnikov oz. do simpatizerjev Titovega režima med ameriški Slovenci. V članku »Krvavi zločini ne sodijo v socializem!« je bilo izraženo obžalovanje, da so se ideje in načela socializma, za katere so si socialistično usmerjeni ameriški

● ● ●

39 Pismo Andreja Kobala Ivanu Molku, 12. maj 1946. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 9, mapa 4, CHS. Korespondenca Ivana Molka z Andrejem Kobalom. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 9, mapa 4, CHS.

40 »Naprej po poti demokracije«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 1.

41 »Naprej po poti demokracije«, 1; »American-Born Slovenes Have a Duty«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 4.

42 »Odmevi naše Izjave«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 1.

Slovenci prizadevali štiri desetletja, v preteklih petih letih tako hitro pozabili. V nadaljevanju je pisec poudaril, da socialisti še vedno zagovarjajo le demokratična sredstva in načine za spremembo družbenega reda in da verjamejo, da je socializem demokracija v popolnejši obliki.⁴³

Na drugi strani prve številke je bil objavljen članek »Titova zmaga – udarec za ameriške Slovence«, ki je prav tako odločno nastopil zoper Titovo oblast v Jugoslaviji in Titove simpatizerje med ameriški Slovenci. Avtor članka je navedel, da ekonomske, kulturne in mentalne škode, kot poimenuje izgubo življenj, ki jo je v Jugoslaviji povzročila civilna vojna, ne bo nikdar mogoče oceniti. Nato je nadaljeval z navajanjem ekonomske in materialne škode, ki so jo zaradi komunističnega režima posredno utrpeli tudi ameriški Slovenci. Ti so svojcem v Jugoslaviji že tretje leto pomagali, tako da so jim pošiljali oblačila in obutev ter živila. Avtor, ki je odločno nastopil zoper tovrstno pomoč, je opozoril, da zaradi pomoči ameriških Slovencev ni revščina v Jugoslaviji nič manjša in da je za njo kriv Tito oz. revolucija, ki je posredno obremenila tudi ameriške Slovence, saj je naložila nanje skrb za svojce v stari domovini.⁴⁴

Molek je v prvi številki pričel kolumno z naslovom »Dokumenti«, v kateri je objavljajl uradne deklaracije oz. izjave organizacij in posameznikov iz stare domovine, ki so pričale o razmerah in dogajanju na okupiranem ozemlju. Prvi tovrstni dokument je bila t. i. Izjava socialistov iz Slovenije o Osvobodilni fronti z dne 19. decembra 1943, v kateri so slovenski socialisti odklonili OF kot osvobodilno gibanje.⁴⁵

Na tretji strani je bilo objavljeno pismo *Svobodni besedi*, ki je bilo poslano iz Trsta in datirano s 15. decembrom 1948. Pismo je bilo prvo med dvanajstimi, ki so bila objavljena v rubriki z naslovom »Kako je v starem kraju«. Avtorstvo objavljenih pisem, ki so prispela iz Trsta, Celovca ali Ljubljane, pa ni bilo v nobenem primeru navedeno.⁴⁶ Molek je v mesečniku uvedel zanj značilne kratke satirično-humoriistične epigrame. Njihov šaljiv in hkrati pikro zbadljiv ton prikazuje naslednji zapis iz rubrike »Pod drobnogledom«: »Ne pozabite 'tovariši' stare resnice, po slabi tovaršiji [sic] vedno glava boli ...«⁴⁷ Prva številka *Svobodne besede* je na tretji

● ● ●

43 »Krvavi zločini ne sodijo v socializem!«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 2.

44 »Titova zmaga – udarec za ameriške Slovence«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 2.

45 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 4.

46 »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 3; »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 3; »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 3; »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 6, junij 1949, 4; »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 8, avgust 1949, 3; »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 3.

47 »Pod drobnogledom«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 3.

strani ponovno prinašala predlog programa Odbora demokratične akcije.⁴⁸ Na tej strani pa se je nahajal še literarni zapis »Pozdrav Svobodni besedi«, v katerem je avtor Ivan Jontez izrazil dobrodošlico novemu mesečniku.⁴⁹ V prvi številki je bila v obeh jezikih objavljena še prošnja za zbiranje denarnih sredstev, potrebnih za izdajo mesečnika. Podobni nagovori pa so bili objavljeni tudi v naslednjih številkah.⁵⁰

Molek je v spominih navedel, da je tiskanje mesečne izdaje znašalo približno petdeset dolarjev, poština pa petnajst in da je bil odziv javnosti na prošnjo za prispevke, ki je bila objavljena v prvi številki, tako velik, da je odbor z zbranimi sredstvi poplačal stroške prve izdaje in imel zagotovljena sredstva za drugo številko.⁵¹ Da so se somišljeniki na prošnjo odbora dobro odzvali, dokazuje zahvala, ki je bila objavljena v drugi številki.⁵²

Slovensko etnično časopisje v ZDA se je kmalu odzvalo na prvo številko *Svobodne besede*. Članke iz *Svobodne besede* pa so ves čas njenega izhajanja komentirali predvsem pri *Proletarcu* in *Ameriški domovini*, delno pa tudi pri *Prosveti*. Tako je npr. *Ameriška domovina* kmalu po izidu prve številke mesečnika bralce opozorila na zapis »Izjava socialistov«.⁵³

Druga, februarška številka *Svobodne besede* je nadaljevala pisanje zoper SANS, tokrat zoper njegovo akcijo zbiranja denarnih sredstev za pomoč otrokom v stari domovini, obolelim za tuberkulozo. Avtor članka, naslovljenega s »Koliko časa bomo še plačevali Sansove davke?«, je bralce najprej opomnil, da je bilo ob ustanovitvi SANS sklenjeno, da bo z osvoboditvijo stare domovine ta prenehal delovati, nato pa opozoril na denarne prispevke, ki jih jednota že dalj časa namenja za delovanje SANS in za različne dobrodelne akcije, ki so, tako pisec, posledica Titove revolucije v stari domovini. Prispevek se je končal z retoričnim vprašanjem o potrebnosti SANS in njegove pomoči sedaj že osvobojeni stari domovini. Zapis s podobnimi zahtevami, le da v angleščini, se je ponovil še na zadnji, četrti strani.⁵⁴

● ● ●

48 »Program odbora demokratične akcije«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 3.

49 »Pozdrav Svobodni besedi«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 3.

50 »Somišljeniki«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 1; »To our Sympathizers«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 1, januar 1949, 4; *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 3; »Somišljeniki«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 5, maj 1949, 3; »Od upravnštva«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 4; »Aktivni somišljeniki«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 1; »Od upravnštva«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 3.

51 Molek, *Slovene Immigrant History*, 333–334.

52 »Prav lepa hvala«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 4.

53 »Izjava socijalistov Slovenije«, *Ameriška domovina* (Cleveland), let. 51, št. 32, 15. februar 1949, 1.

54 »Koliko časa bomo še plačevali Sansove davke?«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 1; »Rumble in the SNPJ Against Political Dictatorship: Society must break with SANC!«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 4.

Svobodna beseda je nadalje poročala o zaprtju Slovenskega narodnega muzeja v Clevelandu.⁵⁵ Na isti strani se je nahajal še prispevek »Komunistični slovar«, v katerem je bilo pojasnjeno osnovno besedišče komunističnega režima. Oster in piker jezik je zrcalil kritiko komunistične oblasti v stari domovini. Tako je bilo v definiciji svobode zapisano, da v komunistični državi ta velja le za komunistične voditelje, dokler so ti zvesti vrhovnemu diktatorju, za delavce in kmete pa pomeni najkrutejšo suženjstvo.⁵⁶

Z drugo številko se je v mesečniku pričela stalna humoristična rubrika »Žakelj in Frakelj«, ki je bila napisana v jeziku ameriških Slovencev, nekakšni mešanici angleščine in slovenskih narečij. V prispevku, ki je prinašal pogovor med starima prijateljskima, je bila na zbadljiv način izražena ostra kritika komunistov ter njihovih simpatizerjev med ameriški Slovenci.⁵⁷

V stalni rubriki »Kako je v starem kraju«⁵⁸ je bilo objavljeno poročilo o kongresu Komunistične partije Slovenije, ki je potekal v Ljubljani med 11. in 15. novembrom 1948. Poročilo je navajalo, da so bile za kongres, kljub slabim gospodarskim in socialnim razmeram, izpeljane obsežne priprave, potrebna sredstva za organizacijo in izvedbo kongresa pa so zagotovili delavci z brezplačnim delom. Na isti strani je bila pod naslovom »5000 komunistov zaprtih« objavljena tudi vest, da sta v Jugoslaviji dva komunizma, »titovski« in »kominformski«, ki sta oba enako nevarna demokraciji in svobodi posameznika.⁵⁹ O komunistih in njihovih metodah je nadalje poročal članek na tretji strani, naslovljen s »Komunisti, iznajditelji nove inkvizicije«, v katerem je bila predstavljena komunistična metoda izsiljevanja priznanj, po kateri so priznanje priprtega izsilili tako, da mu niso pustili spati, dokler ga ni podpisal.⁶⁰ V rubriki »Dokumenti« je bilo objavljeno poročilo glavnega štaba Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije z dne 13. septembra 1943, ki je bilo naslovljeno na vse štabe divizij in odredov in ki sta ga podpisala politkomisar Boris Kraigher in namestnik komandirja Jaka Avšič. Poročilu sta sledila pojasnjevanje in razlaga navedb v njem, pri čemer je *Svobodna beseda* zapisala, da naj bi poročilo dokazovalo, da je partizanska strategija temeljila na tistem premirju z nemškim okupatorjem, zaradi česar naj bi partizani lahko

• • •

55 »Kulturni škandal v Clevelandu«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 1.

56 »Komunistični slovar«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 1 in 2.

57 »Žakelj in Frakelj«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 8, avgust 1949, 3; »Žakelj in Frakelj«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 4.

58 »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 2.

59 »5000 komunistov zaprtih«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 2.

60 »Komunisti, iznajditelji nove inkvizicije«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 3.

nemoteno izvajali likvidacijo svojih političnih nasprotnikov med Slovenci, Nemci pa brez odpora zasedali vse pomembne točke v Sloveniji.⁶¹

Februarska številka je v članku »Strahopetci« javno zastavila vprašanje o politični usmerjenosti t. i. sopotnikov med ameriški Slovenci. Ker je avtor sklepal, da ti ne sodijo več med socialiste, se je spraševal o njihovi politični pripadnosti, a hkrati izrazil dvom, da je kdo med njimi član komunistične stranke. Namesto tega jih je označil za t. i. sopotnike. Dodal je še, da se omenjena politična skupina v javnosti navaja kot progresivni ameriški Slovenci, z izrazom progresiven pa so se, tako avtor, poimenovali tudi ameriški komunisti.⁶²

Da je bil Molek z odzivi javnosti in posameznikov ob prvi in drugi številki *Svobodne besede* dokaj zadovoljen, priča njegova korespondenca. Marca 1949 je namreč navedel, da je posameznikov, ki so prispevali v sklad, vedno več in da zbrana sredstva zadoščajo za kritje stroškov ter da so prispevki poslani iz različnih naselbin in da so med njihovimi somišljeniki in podporniki tudi novi priseljenci, in sicer slovenski begunci. Navedel je še, da je *Prosveta* s svojim negativnim odzivom na pisanje *Svobodne besede* listu pravzaprav pomagala k prepoznavnosti v javnosti. Razen tega bi naj cenzura pri *Prosveti* začela popuščati, mladi člani SNPJ pa bi naj vedno odločneje protestirali in zahtevali ločitev jednote od SANS.⁶³

Marca 1949 je izšla tretja številka *Svobodne besede*, v kateri se je nadaljevalo pisanje zoper SANS, pri čemer se je ponovno zahtevala njegova ločitev od jednote, podobne zahteve pa so bile izražene tudi v angleškem članku, ki se je nahajal na zadnji strani.⁶⁴ Pisanje zoper SANS se je nadaljevalo še v članku z naslovom »SNPJ in SANS se morata ločiti«, v katerem je bilo navedeno, da Fred A. Vider in Mirko Kuhel hkrati opravljata funkciji v dveh vodilnih organizacijah ameriških Slovencev, in sicer v SNPJ in SANS. Pisec članka je zato zahteval odpoved njunih funkcij iz ene izmed organizacij.⁶⁵

V tretji številki so bila prvič objavljena pisma somišljenikov. Pod naslovom »Srednja pot«⁶⁶ je bilo objavljeno pismo bralca iz Clevelanda. V rubriki »Glasovi somišljenikov«,⁶⁷ ki je postala stalnica *Svobodne besede*, pa so bile objavljene izjave podpore oz. kratki dopisi somišljenikov iz Kanade, New Yorka, Clevelanda in

• • •

61 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 3.

62 »Strahopetci«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 2, februar 1949, 2.

63 Pismo Ivana Molka Radu Stautu, 17. marec 1949. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 7, mapa 11, CHS.

64 »Nekaj važnih vprašanj na voditelje SANS«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 1; »Dissatisfaction is growing«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 4.

65 »SNPJ in SANS se morata ločiti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 1.

66 »Srednja pot«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 2.

67 »Glasovi somišljenikov«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 4.

drugih krajev ZDA. Prvič pa se je bralcem z literarnim prispevkom, naslovljenim »Pozdrav«,⁶⁸ predstavil Ludvik (Ludve) Potokar, slovenski politični emigrant iz Kanade, ki je za vse naslednje številke prispeval kratka literarna besedila.⁶⁹

Prva stran četrte, aprilske številke lista je bila namenjena Louisu Adamiču in Antonu Gardnu. *Svobodna beseda* se je namreč odzvala na Adamičevo navedbo v *Slovenskem poročevalcu* z dne 13. februarja 1949, v kateri je Adamič prizadevanja SNPJ za politično delo SANS prezrl oz. jih je pripisal Ameriški bratski zvezi in njenemu predsedniku Janku Roglju.⁷⁰ Molek je v spominih izrazil prepričanje, da je bil Adamičev namen pridobiti Roglju naklonjenost v Jugoslaviji, saj jo je ta kmalu zatem nameraval obiskati.⁷¹ V članku z naslovom »Adamič zatajil SNPJ v stari domovini!«, ki je bil objavljen na prvi strani aprilske *Svobodne besede*, se je avtor skliceval na Adamičeve izjave v *Slovenskem poročevalcu* in jih komentiral, pri tem pa opozoril na številne netočnosti v Adamičevih navedbah. Opozoril je, da je Adamič popolnoma prezrl SNPJ, ki je bila glavna gonilna sila za ustanovitev slovenske sekcije Jugoslovanskega pomožnega odbora in za sklic narodnega kongresa v Clevelandu v decembru 1942, na katerem je bil ustanovljen SANS.⁷² O članku zoper Adamiča je v *Proletarcu* že 20. aprila 1949 poročal njegov urednik Frank Zaitz, ki je o navedbah v *Svobodni besedi* zapisal, da je prispevek piker, ponekod norčav, oster ter očitajoč, takšen kot je pač Molkov jezik, vendar pa da je njegova kritika v marsičem upravičena.⁷³

V prispevku »Demokracija Toneta Gardna«, ki je bil prav tako objavljen v četrti številki, je Molek prikazal Gardnov politični portret, pri čemer je povzel posamezne Gardnove politične slabosti iz obdobja zadnjih petnajstih let.⁷⁴ Kot je navede-

● ● ●

68 Ludvik Potokar, »Pozdrav«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 3, marec 1949, 4.

69 L. Potokar, »Zadnje dejanje«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 4; Ludve Potokar, »Zgodba o zibeli«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 8, avgust 1949, 4.

70 Janko N. Rogelj, pesnik, pisatelj, kulturni in politični delavec, se je rodil leta 1895 na Primskovem pri Kranju. Leta 1913 je odšel v Kanado, nato pa v ZDA, kjer se je najprej preživljal z delom na železnici in kot delavec v tovarni. Dopisoval je v *Glas svobode*, leta 1918 pa je postal urednik *Enakopravnosti* (Cleveland, Ohio). Nato se je šolal na Dubuque Collegeu (Iowa) in v večerni ter dopisni šoli. Nekaj let je nato delal pri izvoznem podjetju, od leta 1928 pa kot samostojni javni notar in zavarovalni zastopnik. Od leta 1926 do 1932 je bil predsednik Slovenske narodne čitalnice, sodeloval je pri dramskem društvu Ivan Cankar in bil predsednik Slovenskega narodnega doma v Clevelandu ter aktiven član in dolgoletni predsednik Ameriške bratske zveze. Med drugo svetovno vojno je bil aktiven član Jugoslovanskega pomožnega odbora – slovenske sekcije in SANS. Leta 1972 se je za stalno vrnil v domovino. Umrli je leta 1974 v rojstnem kraju. Jerneja Petrič in drugi, »Biografije in Bibliografije«, v *Slovenska izseljenska književnost* 2, 437–438.

71 »Louis Adamič o velikem delu naših rojakov v Ameriki med vojno«, *Slovenski poročevalec* (Ljubljana), let. 10, št. 37, 13. februar 1949, 3. Molek, *Slovene Immigrant History*, 336.

72 »Adamič zatajil SNPJ v stari domovini«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 1.

73 »Komentarji«, *Proletarec* (Chicago), let. 44, št. 2161, 20. april 1949, 4.

74 Ivan Molek, »Demokracija Toneta Gardna«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 1 in 2; Molek, *Slovene Immigrant History*, 303–304.

no v začetku članka, je Molka k pisanju spodbudil predvsem Gardnov komentar v *Prosveti*, v katerem je Garden Molka označil za t. i. intelektualnega domobranca in kolaboratorja.⁷⁵ Molek je v članku najprej zavrgel Gardnove navedbe iz omenjenega komentarja, pri čemer je poudaril, da naj bi Garden ne imel prav nobenih dokazov za svoje navedbe. Še posebno se je odzval na Gardnove trditve o svoji domnevni povezavi s krogom okrog *Ameriške domovine*. Opozoril je, da je *Svobodna beseda* že v svoji prvi številki odločno pojasnila, da je proti krščanski demokraciji, ki jo naglašata *Ameriška domovina*, četudi slednji zagotovo ugaja protikomunistično stališče *Svobodne besede*. Molek je nato predstavil še Gardnovo politično stališče v različnih situacijah v obdobju zadnjih petnajstih let, pri čemer je dokazoval Gardnov politični oportunizem. Prispevek pa je končal s sodbo o Gardnovi politični drži.⁷⁶

V rubriki »Dokumenti« je bilo objavljeno besedilo poslanice, ki naj bi jo 15. decembra 1943 v Ljubljani podpisali predstavniki vseh slovenskih političnih strank in skupin, razen komunistične. V njej so podpisniki med drugim zapisali, da gibalno in smoter vseh partizanskih akcij nista borba proti okupatorju in osvoboditev, temveč mednarodna komunistična revolucija.⁷⁷ O razmerah v stari domovini, predvsem o posledicah odmevnega političnega spora med Stalinom in Titom, je mesečnik poročal v članku »Vzrok spora Stalin – Tito«. Ta je bil povzet po poročanju Bogdana Radice, ki je navedel, da je razkol povzročilo Titovo nasprotovanje Stalinovim gospodarskim in političnim zahtevam.⁷⁸ Na zadnji strani je bil še daljši prispevek v angleščini, ki je najprej nagovoril predsednika SNPJ, nato pa povzel navedbe zoper Adamiča iz uvodnega članka.⁷⁹

Majska, peta številka *Svobodne besede* je v članku z naslovom »Komunisti izrabljajo SNPJ za svoje kampanje« poročala o udeležbi jednotinega predstavnika na konferenci mladih umetnikov v New Yorku, ki je potekala marca 1949 in ki jo je kot predstavnik SNPJ obiskal Mirko Kuhel. Po navedbah *Svobodne besede* je bilo zborovanje srečanje komunistov, saj se ga je udeležilo kar šest predstavnikov iz Sovjetske zveze. O konferenci pa je *Svobodna beseda* poročala tudi v angleščini.⁸⁰

Molek je v majski številki ponovno pisal o Louisu Adamiču, in sicer v članku »Adamič zaigral prijatelje«, v katerem se je odzval na zapis Franka Zaitza, ki je bil

● ● ●

75 »Nekoliko komentarja«, *Prosveta* (Chicago), let. 41, št. 48, 9. marec 1948, 5.

76 Ivan Molek, »Demokracija Toneta Gardna«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 1 in 2.

77 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 2.

78 »Vzrok spora Stalin – Tito«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 3.

79 »An Open letter to Joe Culkar«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 4, april 1949, 4.

80 »Komunisti izrabljajo SNPJ za svoje kampanje«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 5, maj 1949, 1; »SNPJ is Being Used for Soviet Peace Fraud«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 5, maj 1949, 4.

objavljen v *Proletarcu* in v katerem je Zaitz navedel, da sta bila Ivan Molek in Louis Adamič nekoč velika prijatelja, a da sta se razšla iz njemu neznanih vzrokov. Molek je zato najprej navedel, da so Zaitzu razlogi za razhajanje znani, saj je bil prisoten na sestanku v Clevelandu januarja 1943, na katerem sta se Molek in Adamič sporekla in politično ter ideološko razšla, nato pa naštel in predstavil tiste Adamičeve politične odločitve in stališča, s katerimi se ni strinjal. Tako je na primer navedel, da naj bi Adamič leta 1928 na predsedniških volitvah v ZDA volil kandidata Smitha⁸¹ predvsem zaradi njegove newyorške angleščine, ne pa političnega programa ali prepričanja. Nadalje se je opredelil do Adamičevega leposlovja, pri čemer mu je kot pisatelju očital, da je v pripoved vključil izmišljene dogodke in jih predstavil kot resnične. Nadalje je opozoril na dogodke, ki so sledili objavi Adamičevega zapisa z naslovom *Dinner in the White House* (1946), ko je slednji zaradi neresničnih izjav o Churchillu pristal na drago zunajsodno poravnavo. Molek je Adamiču očital tudi več političnih napak, še posebno pa je poudaril Adamičev odnos do ameriških Slovencev in njegov neobičajno svečan pristop k SNPJ, s katerim je slednji odlašal vse do pomladi leta 1942. Molek je o njem zapisal, da je bil Adamiču potreben za njegovo politično delo med ameriški Slovenci.⁸²

Svobodna beseda se je s člankom, naslovljenim »Tragedija sopotnikov«, objavljenim na prvi in drugi strani majske številke, odzvala na zapis v *Prosveti*, ki je izšel 25. aprila 1949 z naslovom »Molkova tragedija« in je odločno nastopil proti Molku, prvič pa tudi javno proti *Svobodni besedi* in njenim somišljenikom. V njem je bilo med drugim navedeno, da *Svobodna beseda* razširja »Molkovo demokracijo« in da se *Prosveta* na omenjeni list ni in se tudi ne bo odzivala, saj naj bi Molkovemu glasilu sledili le tisti, ki so desničarsko usmerjeni in sledijo *Ameriški domovini*, med bralci *Prosvete* pa naj bi bilo teh zelo malo.⁸³ V rubriki »Dokumenti« je bilo objavljeno poročilo, ki naj bi ga decembra 1943 pripravile in nato po tajni poti poslale v tujino združene slovenske politične stranke – razen komunistične, da bi obvestile zavezniško javnost o dejanskem položaju v okupirani Sloveniji in ciljih OF, ki naj bi bili ustvarjanje pogojev za vzpostavitev komunističnega režima.⁸⁴

• • •

81 Alfred Emanuel Smith (New York 1873–New York 1944), ameriški politik, guverner zvezne države New York in večkratni predsedniški kandidat Demokratske stranke (1920, 1924, 1928), je začel politično delovati po letu 1894. Bil je uspešen in priljubljen guverner. Po izstopu iz politike je bil predsednik Empire State Inc. *The Encyclopedia Americana: complete in thirty volumes, International edition*, 25. zvezek, SKIN – SUMAC (Danbury, Connecticut: Grolier, 1985), 54–55.

82 »Adamič zaigral prijatelje«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 5, maj 1949, 1 in 2; »Komentarji«, *Proletarec* (Chicago), let. 44, št. 2161, 20. april 1949, 4; Molek, *Slovene Immigrant History*, 276; Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB*, 238–241.

83 »Molkova tragedija«, *Prosveta* (Chicago), let. 41, št. 81, 25. april 1949, 2; »Tragedija sopotnikov«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 5, maj 1949, 1 in 2.

84 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 5, maj 1949, 4.

Šesta, junijska številka *Svobodne besede* je bila namenjena predvsem dogajanju v SNPJ oz. v enotnem društvu Trojans (št. 749 SNPJ), ki je delovalo v Pensilvaniji in poslovalo v angleščini. Društvo je marca 1949 sprejelo resolucijo, v kateri so njegovi člani zahtevali, da SNPJ prekine vse stike s SANS in da tajnik SNPJ Fred A. Vider ter blagajnik jednote Mirko Kuhel odstopita bodisi iz SANS bodisi iz SNPJ. O nastanku resolucije delno priča korespondenca med Molkom in Langerholcem, ki kaže, da je Molek pri njenemu nastanku tudi sodeloval. V pismu Langerholcu je namreč zapisal, da je besedilo resolucije, ki ga je prejel od omenjenega enotnega društva, predolgo in da vsebuje preveč pritožb naenkrat. Predlagal je, da naj člani najprej zahtevajo le ločitev SANS od jednote in umik komunistične politike iz objav v *Prosveti*. Dodal je, da prilaga kratko resolucijo v angleščini, ki jo je sestavil v ta namen.⁸⁵ Vodstvo društva št. 794 SNPJ je resolucijo nato poslalo uredništvu *Prosvete*, vendar je glavni urednik Anton Garden ni objavil. Vodilni v društvu št. 794 SNPJ so resolucijo nato posredovali predsednikom vseh društev SNPJ in jih tako obvestili o svojih zahtevah. Vodstvo jednote je zaradi tega odredilo, da društvo Trojans skliče sestanek, na katerem bo prisoten tudi enotin tajnik Fred A. Vider. O sestanku, ki se je vršil 15. maja 1949 in na katerem je omenjeno društvo preklicalo svoje zahteve oz. resolucijo, je *Svobodna beseda* objavila poročilo Johna Langerholca z naslovom »Tajnik SNPJ strl društvo na »tovariški« način«. V njem je bilo navedeno, da so člani društva št. 749 SNPJ, ki niso vajeni komunistične taktike, sedaj spoznali delovanje t. i. sopotnikov. O prizadevanjih in zahtevah članov društva št. 749 SNPJ ter sestanku z Vidrom pa je poročal tudi članek v angleščini.⁸⁶ V rubriki »Dokumenti« je bil objavljen drugi del zaupnega poročila o položaju v Sloveniji, ki naj bi bilo poslano iz Ljubljane decembra 1943 in v katerem je bilo predstavljeno delovanje OF. Poročilo je navajalo, da je bila njena politično organizirana skupina le ena, in sicer komunistična stranka, ki je delovala zgolj v ozadju. S tem ko je pritegnila mlade, intelektualce in več manjših skupin brez politične veljave, je gibanju dala masovni značaj, člani Slovenske ljudske stranke, Jugoslovanske nacionalne stranke in socialisti pa so bili do gibanja zadržani.

V sedmi, julijski številki je *Svobodna beseda* razvijala misel Julije Počkaj iz Clevelanda, da so ameriški Slovenci del Jugoslavije, četudi jih ločuje ocean. Članek v *Svobodni besedi* z naslovom »Smo del Jugoslavije ...« je bralce opozoril, da vodstvo SNPJ deluje podobno nedemokratsko kot oblast v Jugoslaviji. Mesečnik je ob omenjenem članku na prvi strani prinašal še vsebinsko podoben zapis v angleščini, ki je bil objavljen na zadnji strani.⁸⁷ Na prvi strani sedme številke je

• • •

85 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 16. marec 1949. Arhiv: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 18, CHS.

86 »Tajnik SNPJ strl društvo na »tovariški« način«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 6, junij 1949, 1; »SNPJ Secretary Browbeats Lodge«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 6, junij 1949, 3 in 4; Molek, *Slovene Immigrant History*, 339–341.

87 »Smo del Jugoslavije ...«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 7, julij 1949, 1; »Echo of the Johnstown Rebel

bil objavljen še članek »Ekonomska depresija davi ruske satelite«, ki je poročal o gospodarski krizi v deželah za železno zaveso, pri čemer se je avtor članka osredotočil na gospodarske razmere v Jugoslaviji in na prošnjo Josipa Broza Tita, ki jo je ta naslovil na zahodne države. V prispevku je bilo med drugim zapisano, da je Jugoslavija v veliki krizi. Nova oblast naj bi namreč poslala v Sovjetsko zvezo vse, česar niso uplenili Nemci ali Italijani, gospodarstvo v Jugoslaviji pa na bi bilo zaradi Titovega spora s Stalinom v veliki krizi. Sovjetska zveza naj bi namreč že dalj časa ekonomsko bojkotirala Jugoslavijo, zaradi česa je Tito prosil angleško in ameriško vlado za posojila.⁸⁸ Na drugi strani julijske izdaje se je nahajal zapis, namenjen »sopotnikom med ameriškimi Slovenci«, v katerem je avtor zapisal, da slednji priznavajo, da je v stari domovini beda, vendar pa si nočejo priznati, da jo je povzročila Titova diktatura.⁸⁹ V rubriki »Dokumenti« je bilo objavljeno nadaljevanje poročila o razmerah v stari domovini iz leta 1943. V njem so bili predstavljeni cilji Osvobodilne fronte, ki so bili po navedbah v poročilu ustvariti totalitarizem komunistične ideologije in oblast komunistične partije.⁹⁰

Avgustovska številka je na prvi strani objavila članek z naslovom »Sansovska trdnjava dobila razpoko«, s katerim so se pri *Svobodni besedi* odzvali na navedbe Franka Zaitza v *Proletarcu*, kjer je ta s kritiko poročal o Adamičevem in Rogljevem delu in njunem poročanju o obisku stare domovine. Zaitz je namreč navedel, da njuno poročilo ne opisuje razmer v Jugoslaviji in se vprašal, zakaj Adamič in Rogelj še nista spregovorila o položaju v stari domovini in izrazila mnjenja o razmerah v Jugoslaviji.⁹¹ V rubriki »Dokumenti« je sledilo nadaljevanje poročila, poslanega iz Ljubljane decembra 1943, ki je poročalo o propagandi iz Londona in o slovenskem narodu, ki se je zaradi tega znašel v precepu. Vsa zavezniška propaganda je namreč razglasila herojstvo partizanov.⁹² Na zadnji strani je bil objavljen prispevek v angleščini z naslovom »Tito Praised and Condemned in Milwaukee« [Tito pohvaljen in grajan v Milwaukeeju, prevod A. B. H.], ki je poročal o govoru sodnika O'Neila, ki je 17. julija 1949 na pikniku ameriških Slovencev v Milwaukeeju obsodil režim v Jugoslaviji.⁹³

Septembrska *Svobodna beseda* je veliko pozornosti namenila načrtovanemu obisku delegatov SANS in SNPJ v Jugoslaviji. Omenjeni organizaciji sta namreč v

Purging Affair«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 7, julij 1949, 4.

88 »Ekonomska depresija davi ruske satelite«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 7, julij 1949, 1.

89 »Tragedija sopotnikov«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 7, julij 1949, 2.

90 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 7, julij 1949, 2.

91 »Sansovska trdnjava dobila razpoko«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 8, avgust 1949, 1; »Komentarji: Zbira in presoja urednik«, *Proletarec* (Chicago), let. 44, št. 2172, 6. julij 1949, 1.

92 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 8, avgust 1949, 2.

93 »Tito Praised and Condemned in Milwaukee«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 8, avgust 1949, 4.

prvi polovici leta 1949 prejeli Titovo povabilo za obisk. Jednota se je povabila le delno odzvala, saj je določila le eno predstavnico, in sicer Mary Prasnikar, ki je dobila navodila, da potuje neodvisno od predstavnikov SANS in ob vrnitvi pripravi poročilo o stvarnem položaju v Jugoslaviji. V članku »SANS in SNPJ si ogledata Titovo Jugoslavijo« je *Svobodna beseda* poročala o poteku sej SNPJ in SANS, na katerih so razpravljali in glasovali o Titovem povabilu. Ker je bilo sklenjeno, da bodo na obisk odpotovali Mirko Kuhel, Milan Medvešek (za SANS) ter Mary Prasnikar (za SNPJ), ki so bili vsi iz politično istega kroga, je *Svobodna beseda* zaključila, da je prizadevanje SNPJ, da pošlje neodvisnega delegata, zaman.⁹⁴ V septembrski številki je bil objavljen še članek z naslovom »Zvezani reveži naj rebelirajo«, ki je odločno nastopil zoper Titovemu režimu naklonjenim navedbam v listih ameriških Slovencev, v katerih je bil izražen dvom o resničnosti tistih vesti iz Jugoslavije, ki so poročale o nasilju političnega režima oz. nove oblasti. *Svobodna beseda* je zato bralce opozorila, da večina prebivalstva v Jugoslaviji v obstoječem sistemu nima niti politične niti vojaške moči ter da je brez ekonomske in socialne svobode, zaradi česar nima pogojev za upor.⁹⁵ Na drugi strani septembrske številke je bilo v stalni rubriki »Dokumenti«⁹⁶ objavljeno nadaljevanje poročila, poslanega iz Ljubljane decembra 1943, ki je govorilo o tedanjem položaju slovenskega naroda in drugih podjarmljenih narodih ter o vlogi zaveznikov. Na tretji strani septembrske številke je bilo ob stalnih rubrikah »Kako je v starem kraju« in »Glasovi somišljenikov« objavljeno še obvestilo upravnistva o denarnem poslovanju pri listu.⁹⁷ Na zadnji strani devete številke so se nahajali Potokarjevo leposlovno besedilo, stalna humoristična rubrika »Žakelj in Frakelj« in članek v angleščini, ki je navajal, da jednotino glasilo omogoča svobodno izražanje le »sopotnikom«.⁹⁸

Oktoberko poročanje mesečnika je bilo v znamenju spora med Titom in Stalinom, pri čemer je *Svobodna beseda* nastopila tako proti Titovi kot Stalinovi diktaturi. V zapisu na prvi strani, naslovljenim »Amerika oportunistično podpira Titov režim«, je list poročal, da je vlada ZDA podprla Tita, prav tako pa se je zanj izrekel tudi dr. Živko Topalović,⁹⁹ vodja socialistov Jugoslavije, in sicer s pojasni-

94 »Nekaj poročila s SANSove seje dne 30. julija«, *Proletarec* (Chicago), let. 44, št. 2178, 17. avgust 1949, 1 in 5; »S seje gl. odbora SNPJ«, *Prosveta* (Chicago), let. 41, št. 166, 24. avgust 1949, 1; »SANS in SNPJ si ogledata Titovo Jugoslavijo«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 1.

95 »Zvezani reveži naj rebelirajo!«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 1 in 2.

96 »Dokumenti«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 2.

97 »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 3; »Glasovi somišljenikov«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 3; »Od upravnistva«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 3.

98 Ludve Potokar, »Žgodba o zibelci«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 4; »Žakelj in Frakelj«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 4; »A Letter Suppressed by Prosveta«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 9, september 1949, 4.

99 Živko Topalović, srbski pravnik in politik, med vojnami predsednik Jugoslovanske socialistične stranke.

lom, da je Stalin bolj nevaren Jugoslaviji kot Tito. Članek se je zaključil z navedbo, da Odbor demokratične akcije ne bo sledil Topaloviću, temveč bo zagovarjal principe demokracije.¹⁰⁰ V članku z naslovom »SANS na eni nogi«, ki je bil prav tako objavljen na prvi strani desete številke, je *Svobodna beseda* poročala o prošnji čikaške podružnice SANS, da SANS sprejme protestno resolucijo proti Sovjetski zvezi, in sicer zaradi njenega obrekovanja Jugoslavije. Mesečnik je o prošnji čikaških članov SANS zapisal, da slednji nastopajo zgolj proti odnosu Sovjetske zveze do Jugoslavije, ne pa tudi zoper navedbe Moskve, v katerih ta zaničuje ameriško demokracijo.¹⁰¹

Na prvi strani oktobrske številke je bilo objavljeno še obvestilo o izidu knjige z naslovom *It Happened in Yugoslavia – It Must Not Happen Here!* [Zgodilo se je v Jugoslaviji, ne sme se zgoditi tukaj, prevod A. B. H.], ki jo je napisal Marko Bašič, dalmatinski Hrvat iz Chicaga, potem ko se je razočaran vrnil z obiska Jugoslavije.¹⁰² Na drugi strani je bil v prispevku z naslovom »Komunisti padli na dno džungle« orisan značajski portret komunistov. Po navedbah članka je prav spor med Stalinom in Titom v celoti razkril resnični značaj komunistov, to sta nepoštenost in odsotnost etičnih načel.¹⁰³ Na drugi strani se je nahajal še članek z naslovom »Geo. Smrekarju, ki 'obžaluje trojico'«. V njem je Charles Pogorelec najprej povzel Smrekarjevo izjavo, objavljeno v *Proletarcu* in *Prosveti*, v kateri je Smrekar navedel, da trdno ohranja svoje večdesetletno socialistično prepričanje in da ne podpira trojice, ki izdaja mesečnik, ter upa, da se ta kmalu vrne na pot napredka. Pogorelec je Smrekarju najprej očital, da ponavlja to, kar navajata že urednika *Prosvete* in *Proletarca*, članek pa zaključil z upanjem, da se bo Smrekar vrnil med socialiste.¹⁰⁴ Na drugi strani je bil pod skupnim naslovom »Brez cenzure« objavljen niz kratkih satiričnih misli na temo dogajanja v skupnosti ameriških Slovencev. Pikre besede so bile namenjene predvsem uredništvu *Prosvete*, Antonu Gardnu

Med drugo svetovno vojno se je pridružil četniškemu gibanju Draže Mihailovića. Januarja 1944 je bil izvoljen za predsednika centralnega nacionalnega komiteja Kraljevine Jugoslavije, ki naj bi predstavljala protiutež Avnoju. Po vojni je živel v tujini (Francija), v Jugoslaviji pa je bil kot vojni zločinec v odsotnosti obsojen na dvajset let zapora. Umrl je leta 1972 v Franciji.

»Topalović Živko«, *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksigrafskog zavoda*, 8. zvezek: *Š-Žva* (Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1982), 250; Mateja Čoh, *Organizacija in delovanje ilegalnih skupin v Sloveniji ter njihov pregon v letih 1945–1952* (doktorska disertacija) (Maribor: Pedagoška fakulteta, 2004), 23.

100 »Amerika oportunistično podpira Titov režim«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 1. Več o ameriški politiki do Tita glej: Lorraine M. Lees, *Keeping Tito Afloat: The United States, Yugoslavia and the Cold War* (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 1997).

101 »SANS na eni nogi«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 1.

102 »Nova knjiga o Jugoslaviji«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 1.

103 »Komunisti padli na dno džungle«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 2.

104 »Geo. Smrekarju, ki 'obžaluje trojico'«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 2.

in Milanu Medvešku.¹⁰⁵ Na tretji strani je bil objavljen članek z naslovom »Titova taborišča za jetnike v Sloveniji«, ki je prinašal seznam koncentracijskih taborišč, ki jih je ustanovila nova jugoslovanska oblast. Namen posredovanega seznama je bil usmeriti delegata SANS, ki bosta obiskala Jugoslavijo, da obiščeta omenjena taborišča in nato poročata o razmerah v stari domovini.¹⁰⁶ Na tretji strani je bila objavljena še stalna rubrika »Kako je v starem kraju« oz. poročilo o razmerah v Jugoslaviji konec septembra 1949, ki je bilo poslano iz Celovca.¹⁰⁷ Na zadnji strani oktobrske *Svobodne besede* se je nahajal iz čikaškega lista *Sun Times* ponatisnjen članek, ki je poročal o odnosu uradne ameriške politike do Tita in Jugoslavije.¹⁰⁸ Na zadnji strani sta bila objavljena še dva članka, v katerih se je *Svobodna beseda* ponovno odzivala na dogajanje v skupnosti ameriških Slovencev. V prvem z naslovom »K odhodnici komisarjev v Titovo deželo« je pisec John Langerholc navedel, da bi se z odhodom četverice (Kuhel, Medvešek, Garden in Vider) vodstvo SNPJ in *Prosvete* lahko ponovno vrnilo na staro pot, začrtano po pionirjih jednote in k idejam demokratičnega socializma.¹⁰⁹ V prispevku z naslovom »Čemu se tako očitno lažejo« pa se je mesečnik odzval na navedbe v uvodniku *Prosvete* z dne 13. septembra 1949, v katerem je bilo zapisano, da je uredništvo skupaj z naprednim članstvom z naklonjenostjo spremljalo prizadevanje sovjetske vlade, da zgradi novo delavsko državo in nov socialni red. Ker so se zavedali, da tovrstnih sprememb ne bi bilo mogoče doseči, če bi bila nasprotnikom revolucionarne oblasti omogočena svoboda, so bili sovjetski oblasti kljub temu, da se z njo niso vedno strinjali, naklonjeni. *Svobodna beseda* je bralce opozorila, da je *Prosveta* postala naklonjena dogajanju v Sovjetski zvezi šele po 1. marcu 1944 oz. po Molkovem odhodu in da *Prosveta* torej ni zapisala resnice.¹¹⁰

Novembrska, enajsta številka se je najprej ponovno usmerila k t. i. naprednim ameriškim Slovincem. V članku »Titovsko sopotništvo v Ameriki v razkroju« je *Svobodna beseda* navedla, da so številna društva SNPJ nasprotovala pošiljanju jednote zastopnice v staro domovino, in opozorila, da tovrstna neenotnost v jednoti že odseva politično in ideološko razhajanje v skupnosti t. i. naprednih ameriških Slovencev in SNPJ.¹¹¹ V članku z naslovom »Tudi Peter zagovarjal Tita« je *Svobodna beseda* poročala o odločitvi nekdanjega jugoslovanskega kralja Petra, da v kon-

105 »Brez cenzure«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 2.

106 »Titova taborišča za jetnike v Sloveniji«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 3. »Titova taborišča za jetnike v Sloveniji«, 3.

107 »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 3.

108 »Our »pal« Tito«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 4.

109 »K odhodnici komisarjev v Titovo deželo«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 4.

110 »Čemu se tako očitno lažejo«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 10, oktober 1949, 4.

Prim. »Boj med stalinizmom in titoizmom III«, *Prosveta* (Chicago), let. 41, št. 180, 13. september 1949, 2.

111 »Titovsko sopotništvo v Ameriki v razkroju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 1.

fliktu med Stalinom in Titom podpre slednjega.¹¹² *Svobodna beseda* se je nadalje odzvala na Adamičevo objavo v enem izmed newyorških listov, ki jo je ponatisnila tudi *Prosveta*. V njej je Adamič poročal o delu in življenju v Jugoslaviji, kot ga je videl in razumel v času svojega nedavnega šestmesečnega obiska stare domovine. *Svobodna beseda* je o slednjem zapisala, da se Adamič v svojem poročilu ni neposredno izrekel o razmerah v Jugoslaviji, da pa je, s tem ko ni pohvalil ekonomskih in socialnih razmer v stari domovini, prav tako veliko povedal. Opredelila se je tudi do Adamičeve ugotovitve, da je nova Jugoslavija kraj, kjer se vse vrši v silnem tempu in s številnimi težavami in kjer bo mogoče dobro živeti šele v prihodnosti. Avtor članka je bil zato prepričan, da je Jugoslavija ena sama ječa, v kateri ni varnosti za nikogar in kjer vsi upajo na boljšo prihodnost, to upanje pa prenašajo v največjem pomanjkanju vseh osnovnih dobrin.¹¹³ Na drugi strani novembrske izdaje je bil pod naslovom »Brez cenzure« objavljen prispevek, s katerim se je *Svobodna beseda* odzvala na Izjavo, ki so jo oktobra 1949 sprejele socialistične organizacije v ZDA in v kateri so obsodile politično ureditev Sovjetske zveze. Uredniški odbor mesečnika, ki je obžaloval, da zaradi pomanjkanja prostora Izjave ne more v celoti objaviti, je uredništvo *Proletarca* pozval, da jo v celoti navede.¹¹⁴ Na drugi strani sta bila ob tem objavljena še dva daljša prispevka. Članek z naslovom »Komunisti – konspiratorji« je poročal o sodnem procesu zoper enajst voditeljev komunistične stranke v ZDA, ki so bili v New Yorku obsojeni zaradi zarote proti ameriški vladi.¹¹⁵ Drugi daljši prispevek, ki je bil naslovljen »Umikanje Prosvete napreduje«, se je skliceval na uvodnik v *Prosveti* z dne 13. septembra 1949, ki je o sporu med Informbirojem in Jugoslavijo poročal, da podpira Tita in njegov politični režim v Jugoslaviji, ker sta, tako pisec, resnica in pravica na njegovi strani. *Svobodna beseda*, ki je najprej ponatisnila del navedb iz *Prosvete*, je zaključila, da z besedami v omenjenem uvodniku urednik *Prosvete* Anton Garden že spreminja svoje politično stališče.¹¹⁶ Druga stran novembrske *Svobodne besede* je prinašala še dva krajša prispevka, in sicer članek z naslovom »Demokracija Ameriške legije« in stalno humoristično rubriko »Žakelj in Frakelj«. Na tretji strani pa sta bili objavljeni dve poročili iz stare domovine.¹¹⁷ Na zadnji, četrti strani enajste številke

112 »Tudi Peter zagovarjal Tita«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 1.

113 »Louis Adamic on New Yugoslavia«, *Prosveta* (Chicago), let. 41, št. 196, 5. oktober 1949, 1 (English section); »Adamič se oglasil – in veliko povedal med vrsticami«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 1.

114 »Brez cenzure«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 2.

115 »Komunisti – konspiratorji«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 2.

116 »Boj med stalinizmom in titoizmom (III)«, *Prosveta* (Chicago), let. 41, št. 180, 13. september 1949, 2; »Umikanje Prosvete napreduje«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 2.

117 »Demokracija Ameriške legije«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 2; »Žakelj in Frakelj«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 2; »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 3; »Iz starokrajskega pisma«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11,

sta bila ob Potokarjevem leposlovnem besedilu objavljena še članek z naslovom »Yugoslav Future« [Jugoslovanska prihodnost, prevod A. B. H.], ki je bil ponatisnjen iz čikaškega lista *Sun Times*, in poziv »Čitajte 'Demokracijo'«, ki je ameriške Slovence obvestil o izhajanju tržaškega tednika.¹¹⁸

Decembrska, dvanajsta in hkrati predzadnja številka mesečnika je na prvi strani objavila članek z naslovom »Titovi sopotniki dobili nove pajdaše«, s katerim so se pri *Svobodni besedi* s kritiko in humorjem odzvali na dogajanje ne le v skupnosti ameriških Slovencev, temveč predvsem na dogajanje v komunističnih krogih v ZDA. V zaključku prispevka pa je bila komentirana izjava *Prosvetinega* urednika, ki je na zadnji seji glavnega odbora SNPJ navedel, da je bila kampanja za nove naročnike na *Prosveto* že v začetku ohromljena, in sicer iz strahu pred ameriški zveznimi detektivi (FBI). S tem pa naj bi, tako pisec, posredno povedal, da člani SNPJ ne želijo lista, ki podpira sovražnike ameriške demokracije.¹¹⁹ Na prvi strani se je ob omenjenem članku nahajal še prispevek iz stare domovine, ki ga je uredništvu poslal Jože Menton, ki se je po prihodu v Slovenijo spomladi 1949 zaposlil v Tovarni avtomobilov Maribor. Molek je v spominih navedel, da mu je Menton pred odhodom zagotovil, da mu bo poročal o razmerah v stari domovini. Kljub temu, da se je Molek ob razkolu s SNPJ razšel tudi z Mentonom, je *Svobodna beseda* natisnila njegovo poročilo, ki pa mu je dodala Molkov komentar. V članku, ki ga je mesečnik objavil na prvi in drugi strani, je pisec navedel, da je Menton v svojem poročanju bolj odkrit kot Adamič, saj deloma hvali in deloma graja, največ pa pove med vrsticami.¹²⁰ Na prvi strani dvanajste številke sta bila objavljena še dva kratka prispevka. V spomin Johnu Petriču, prvemu tajniku Jugoslovanske socialistične zveze in prvemu tajniku tiskovne družbe *Proletarca*, je bilo objavljeno obvestilo o njegovi smrti.¹²¹ Drugi prispevek pa je bila kratka šala o razgovoru Tita in Trumana, ki se pogovarjata o življenjskem standardu svojih delavcev in ki naj bi jo iz Beograda poslal poročevalec čikaškega lista *Daily News*.¹²² Na drugi strani se je v prispevku z naslovom »Brez cenzure« nahajal niz kratkih zapisov, ki je s kritiko in humorjem povzemal aktualne dogodke v novi in stari domovini,

november 1949, 3.

118 Ludve Potokar, »Človek številka toliko in toliko«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 3; Irving Pflaum, »Yugoslav Future«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 3; »Čitajte 'Demokracijo'«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 11, november 1949, 3.

119 »Titovi sopotniki dobili nove pajdaše«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 1.

120 »Poročanje iz Slovenije«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 1. in 2; Molek, *Slovene Immigrant History*, 344 in 345. Podobno kot v poročilu, ki je bilo objavljeno v *Svobodni besedi*, je Menton pisal Molku še nekaj mesecev zatem, in sicer februarja 1950. Pismo Jožeta Mentona Ivanu Molku, 12. februar 1950. Arhiv: Ivan Molek Papers, škatla 5, mapa 9, CHS.

121 »John Petrič umrl«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 1.

122 »Truman in Tito«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 1.

npr. ameriški kapitalizem je slab, toda stalinizem in titoizem sta še veliko slabša.¹²³ Na tretji strani je bilo ob stalni rubriki »Kako je v starem kraju«, objavljeno pismo somišljenika, ki se je šele pred kratkim naselil v ZDA in ki se je strinjal s pisanjem *Svobodne besede* o razmerah v Jugoslaviji.¹²⁴ Naslednji krajši prispevek je bil namenjen petinšestdesetletnici Normana Thomasa, voditelja ameriškega socialističnega gibanja in večkratnega ter dolgoletnega predsednika Socialistične stranke ZDA.¹²⁵ Na tretji strani pa je bilo objavljeno še kratko obvestilo o izidu novega slovenskega romana *Jutro brez solnca*, ki ga je napisal Ivan Jontez.¹²⁶ Na zadnji, četrti strani je bil ob leposlovnem zapisu in humoristični stalni rubriki »Žakelj in Frakelj« objavljen še članek z naslovom »Kako Sovjeti grabijo ameriške dolarje«. Prispevek je bil po navedbah *Svobodne besede* povzet po članku, ki je bil nedavno objavljen v čikaškem listu *Daily News*. Članek pa je poročal o nezakonitih postopkih trgovanja, s katerimi so Sovjeti pridobivali ameriško denarno valuto.¹²⁷ V decembrski številki je uredniški odbor, ki je izdajal *Svobodno besedo*, svojim bralcem in somišljenikom še voščil ob prazničnih dnevih in novem letu.¹²⁸

Čeprav dvanajsta številka *Svobodne besede* ni z ničemer napovedala ukinitve mesečnika, je januarja 1950 list prenehal izhajati. Molek je v spominih navedel, da so konec leta 1949 stroški izdajanja presegli vsoto zbranih prispevkov. Zato so Molek, Pogorelec in Langerholc poplačali primanjkljaj z lastnimi sredstvi in prenehali izdajati *Svobodno besedo*.¹²⁹

Kljub temu je odbor čez sedem mesecev, in sicer avgusta 1950, izdal posebno, trinajsto številko *Svobodne besede*. Molkova korespondenca z Langerholcem in s Pogorelcem razkriva nastanek zadnje številke *Svobodne besede*, ki je nastala na pobudo Charlesa Pogorelca. Ta naj bi predlagal, da se posebna številka *Svobodne besede* pripravi za delegate konvencije SNPJ, razdeli pa se tik pred njo. Molek je nato predlagal, da bi bila na prvi strani objavljena spomenica, v nadaljevanju pa bi list obravnaval vprašanja prihajajoče konvencije. Predlagal je še, da se spomenica

• • •

123 »Brez cenzure«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 2.

124 »Kako je v starem kraju«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 3; »Glas novega Amerikanca«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 3.

125 »Norman Thomas« – 65-letnica rojstva, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 3.

126 »Nov slovenski roman«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 3; Ivan Jontez, *Jutro brez sonca* (Cleveland, Ohio: Triglav, 1949).

127 Ludve Potokar, »Človek številka toliko in toliko«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 4; »Žakelj in Frakelj«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 4; »Kako Sovjeti grabijo ameriške dolarje«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 4.

128 »Ob novem letu in praznikih«, *Svobodna beseda* (Chicago), let. 1, št. 12, december 1949, 4.

129 Molek, *Slovene Immigrant History*, 345–346.

in članki, med katerimi je lahko tudi prispevek Mary Prasnikarjeve,¹³⁰ objavijo v slovenščini in angleščini.¹³¹

Trinajsta številka je bila izdana le nekaj dni pred štirinajsto redno konvencijo SNPJ avgusta 1950. Kot načrtovano, je bila na prvi strani v slovenščini in angleščini objavljena spomenica, naslovljena na delegate SNPJ. V njej so zahtevali, da SNPJ prekine vsako sodelovanje s SANS in da *Prosveta* preneha podpirati diktaturo v Jugoslaviji in drugih diktatorskih deželah ter se povrne k demokratičnim smernicam, ki jim je sledila vse do 1. marca 1944. V nadaljevanju so delegate opozorili, da je maja 1948 ameriška oblast oz. kongresni odbor za neameriške aktivnosti označil SANS za komunistično organizacijo, katere delovanje je nevarno za ZDA. Ker je SNPJ v povezavi s SANS, sta zaradi tega ogrožena njen obstoj in delovanje. V drugem delu spomenice pa je bilo navedeno, da *Prosveta* podpira in zagovarja diktatorsko oblast v stari domovini. Po navedbah Ivana Molka so prispevki zadnje številke *Svobodne besede*, ki je bila razposlana delegatom konvencije v prvi polovici avgusta 1950 in se delila tudi na samem zborovanju, obravnavali vprašanja prihajajoče konvencije.¹³²

• • •

130 Leta 1950 se je Molku v njegovem odklonilnem odnosu do nove oblasti v Jugoslaviji pridružila tudi Mary F. Prasnikar, članica jednotinega glavnega odbora in dolgoletna članica SNPJ (društvo št. 419) iz kraja Harwick v zahodnem delu Pensilvanije, ki je bila ob tem tudi predsednica slovenskega radijskega programa za zahodno Pensilvanijo. Glavni odbor jednote jo je avgusta 1949 izvolil za predstavnico SNPJ, ki naj na Titovo povabilo skupaj še z dvema predstavnikoma SANS obišče staro domovino in nato poroča o razmerah v osvobojeni Sloveniji. Prasnikarjeva je po vrnitvi z dvomesečnega bivanja v stari domovini pripravila poročilo, ki je bilo odklonilno do nove oblasti v Jugoslaviji. Ker je Titov režim obdolžila, da je odgovoren za slabe razmere v državi, se je pričelo njeno razhajanje z vodstvom jednote. *Prosveta* je poročilo Mary Prasnikarjeve omenila 22. februarja 1950, ko je objavila, da je njeno poročilo spodbudilo dolgo razpravo, v kateri je večina menila, da je njeno videnje nove jugoslovanske družbe preveč pesimistično, enostransko in neobjektivno. Razen tega je urednik *Prosvete* Anton Garden v *Prosveti* navedel več obtožb zoper Prasnikarjevo. Ta je bila zaradi svojega odklonilnega stališča do dogajanja v stari domovini obdolžena, da sodeluje s škofom Rožmanom, s sodelavci *Ameriške domovine* in z Ivanom Molkom, ki pa je o dogajanju v jednoti izvedel šele, ko je Prasnikarjeva z njim pričela korespondenco. Molek je Prasnikarjevo že v začetku njenega dopisovanja povabil k sodelovanju v Odboru demokratične akcije in k pripravi posebne, trinajste, številke *Svobodne besede*, kjer bi lahko objavila svoje poročilo za javnost, ter ji svetoval, da osebno spregovori delegatom konvencije. Prasnikarjeva, ki je zavrnila Molkovo ponudbo o sodelovanju z odborom in s *Svobodno besedo*, je želela svoje gradivo objaviti v lastni publikaciji, pri čemer je prosila Molka, da ji pomaga pri urejanju zapisa. Kljub temu pa besedila, ki ga je Molek uredil v slovenščini in angleščini, ni razdelila delegatom, kot je nameravala. Pismo Ivana Molka Mary Prasnikar, 22. julij 1950. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 6, mapa 16, CHS; Pismo Ivana Molka Mary Prasnikar, 27. julij 1950. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 6, mapa 16, CHS; Pismo Mary Prasnikar Ivanu Molku, 31. julij 1950. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 6, mapa 16, CHS; Molek, *Slovene Immigrant History*, 319–320; Molek, *Slovene Immigrant History*, 319 in 321; »Z letne seje gl. odbora«, *Prosveta* (Chicago), let. 42, št. 37, 22. februar 1950, 1; »Zadeva Mary Prasnikarjeve«, *Prosveta* (Chicago), let. 42, št. 155, 10. avgust 1950, 2; »Zadeva Mary Prasnikarjeve II«, *Prosveta* (Chicago), let. 42, št. 156, 11. avgust 1950, 2; Molek, *Slovene Immigrant History*, 317–321; Pismo Ivana Molka Mary Prasnikar, 27.

131 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 14. julij 1950. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 19, CHS.

132 Molek, *Slovene Immigrant History*, 346–348.

Molek je menil, da je odbor s posebno izdajo *Svobodne besede* dosegel, da so delegati prezrli SANS. Septembra 1950 je namreč poročal, da je zadovoljen s potekom dogodkov na konvenciji in da je *Svobodna beseda* pripomogla k odločitvam, sprejetih na konvenciji. Opozoril je, da so dosegli, kar so zahtevali v spomenici, in sicer da mora jednota pretrgati zveze s SANS in da mora *Prosveta* prenehati podpirati Titovo oblast. Zadovoljen pa je bil tudi s sprejeto resolucijo o smernicah *Prosvete*, ki je zahtevala, da mora biti list urejen v smislu »delavske demokracije«. ¹³³

Četudi je mesečnik *Svobodna beseda* izhajal le kratek čas, je Molek v spominih izrazil prepričanje, da je dosegel zastavljeni cilj, in sicer: povezal je somišljenike zmerne politične sredine med ameriški Slovenci in ocenil njihovo število ter predvsem pomembno pripomogel k prenehanju delovanja SANS in njegovi ločitvi od SNPJ. O vzrokih za ukinitve *Svobodne besede* je Molek zapisal, da je število somišljenikov prepočasi naraščalo, tričlanski odbor je bil finančno šibek in premajhen za delovanje v večjih skupnostih, naročil za publikacijo je bilo vedno manj, zaradi česar je začelo primanjkovati sredstev za njeno nadaljnje izdajanje. ¹³⁴ V osebнем pismu Andreju Kobalu je Molek ob tem navedel še, da je na prenehanje delovanja odbora in izdajanja *Svobodne besede* vplival tudi spor med Stalinom in Titom, ki si je s tem, ko je nasprotoval Moskvi, pridobil močno podporo ZDA. ¹³⁵

133 Pismo Ivana Molka Johnu Langerholcu, 11. september 1950. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 4, mapa 19, CHS.

134 Molek, *Slovene Immigrant History*, 345–346.

135 Pismo Ivana Molka Andreju Kobalu, 18. december 1950. Fond: Ivan Molek Papers, škatla 9, mapa 4, CHS.